

KONSTANTINÁPOLY
ÉS
MAGYAR EMLÉKEI

IRTA:
Dr. SZÁDECZKY LAJOS

40 KÉPPEL

— ÁRA 2 KORONA —

BUDAPEST, 1903.
A MAGY. KIR. ÁLLAMVASUTAK KÖZPONTI MENETJEGYIRODÁJÁNAK
KIADÁSA.

A címlap az **anyaszultánné mecsete**
(szultán Valide dsámi, vagy Jeni dsámi)
képét ábrázolja, mely az új hídfőnél,
a sztambuli oldalon áll. I. Ahmed neje,
IV. Mohamed anyja építtette 1665-ben.



ELŐSZÓ.



Rákóczi-zarándoklat eszméje lelkesített arra, hogy egy kis tájékoztató könyvet írjak Konstantinápolyról, főtekintettel az ottani magyar történeti emlékekre.

Frissen élnek még emlékezetemben azok a feledhetetlen benyomások, amelyek Konstantinápolyban — a világ legszebb fővárosában — lelkembe vésődtek.

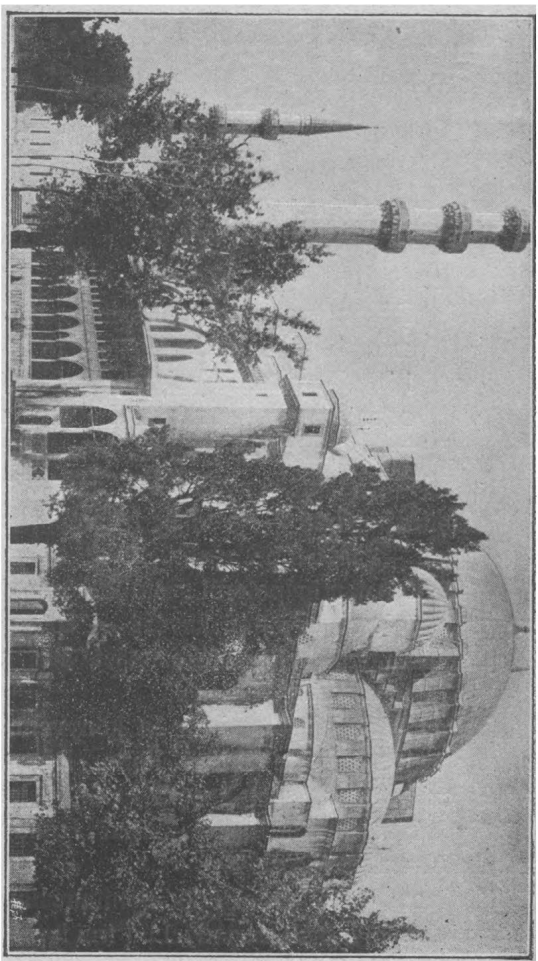
A Konstantinápolyról szóló útikönyvek — a magyar irodalomban vajmi kevés! — éppen azokról nem nyújtanak kellő tájékoztatást, ami minket magyarokat elsősorban érdekel.

Ezeket kívánja pótolni az én könyvem, melynek egy külön fejezete Zrinyi Ilona, Bercsényiné és Rákóczi sírjáról szól s egy külön fejezetben Thököly sírját s oda, a kis-ázsiai Izmidbe tett zarándoklásunkat írja le.

Kívánom, hogy érdeklődő honfitársaim azzal a kegyelettel olvassák, aminővel én írni igyekeztem.

Kolozsvárt, 1903. szept. 15.

Dr. Szádeczky Lajos.



A nagy Szulejmán szultán mecsetje.



I.

Konstantinápoly mint a magyar bujdosók menedékhelye. — A török magyar testvériség. — A Feketetengeren. — A Boszporusz — Konstantinápoly látképe. — Első benyomások.

Konstantinápoly! Két-háromszáz éven át retté-
gessel és siralommal gondolt rá a magyar, mert
onnan fenyegette a legnagyobb veszély hazánkat
s oda hurczolták fogságba nemzetünk virágát,
honfitársaink ezreit. Majd fordult a sors kereke:
a Thököly-, Rákóczi- és az 1848/49-iki szabadság-
harczok után Konstantinápoly és környéke nyújtott
a kibujdosó magyar szabadsághősöknek menedék-
helyet.

A világ legszebb fővárosa azért nekünk nem-
csak a szórakozó kéjutazások egyik legvonzóbb
célpontja, hanem a honfiúi kegyeletnek is meg-
szentelt búcsújáró helye.

Kétszeresen érezzük ezt, kiváltképen most,
midőn a Rákóczi-forradalom 200-ik évfordulóját
ünnepeljük, midőn megelevenedik előttünk a
konstantinápolyi sirjában nyugvó Rákóczinak lelke,
s épen 200 évvel ezelőtt megdicsőült, mellette
nyugvó «dicső anyjái»: Zrinyi Ilonái és Thököly
Imréé, a «kurucz király»-é, aki e vidéken bár, de
kedveseitől mégis távol, a kis-ázsiai Izmid temető-
jében álmodja örök álmát — a magyar szabad-
ságról.

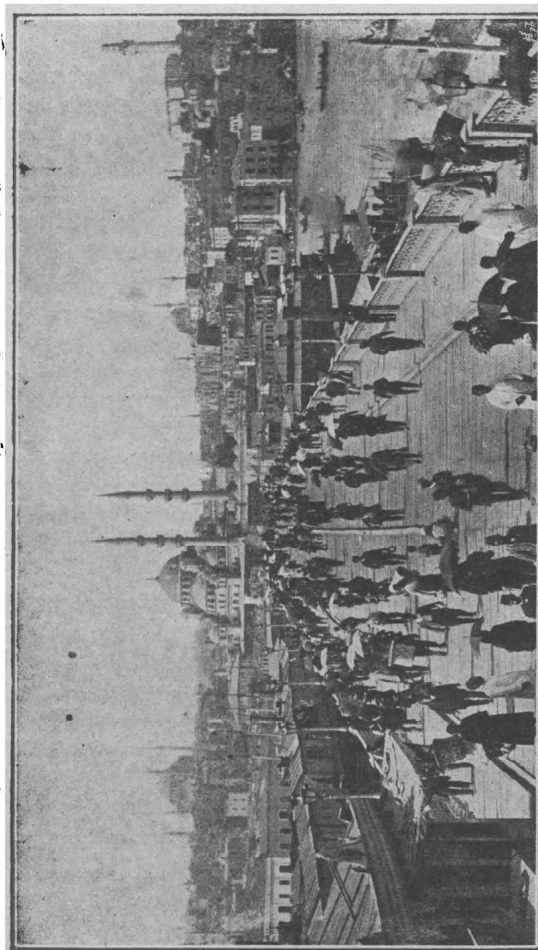
Konstantinápoly ma már nem a rettegés, a borzadály, — hanem a honfiúi kegyelet és a történelmi nagy emlékek által vonzó zárandokló helye a magyarnak.

Minő átalakulás az egykor halálos ellenségek, a török és a magyar nemzet érzelmvilágában is. A török most büszkén emlegeti a velünk való vérrokonságot. A török és magyar «*kardas!*» (t. i. testvér) hallottuk lépten-nyomon; egy kedveskedő effendi szerint plane «a magyarok a törökök ősei!» ami már sok a jóból. Ha tudná, hogy honfoglaló őseinket *türk*-oknak irták az akkori bizanci írók, maga Konstantin császár is: épen ellenkezőleg a törökök ivadékainak mondhatná a magyarokat. Tény az, hogy rokonok vagyunk, mit most a törökök szívesen emlegetnek.

A turista érdeklődésével és a honfiúi kegyelet érzelmeivel jártuk be 1903. husvét hetében a M. Á. V. menetjegy-irodája által rendezett nagyon érdekes és tanulságos kirándulás alkalmával (azután is ott maradván) e keleti tündérmesékbe illő várost, melyről néhány ecsetvonást kívánnak feltüntetni ez igénytelen sorok, — főtekintettel a magyar történelmi emlékekre.

*

A román király nevét viselő „Regele Carol I.” gőzösön száz magyar szállt a Fekete-tengerre 1903. virágvasárnapján, Konstancia (Küszten্দse) kikötőjében. A lágyan rengő habok inkább a Fehér- vagy Csendes-tengerhez illettek, olyan nyugodt volt a tenger; de hogy tud haragos is lenni, megmutatta visszajövet, midőn jól megtánczoltatta a kirándulók zömével visszatért utasokat. Ám a tengeren még a vihar is szép s annál feledhetetlenebb látvány és emlék a tengeri út. Az a félelmetes tengeri beteg



Sztambul látképe.

Valide-mecset.

Ahmed-mecset.

Új híd.

Bajezid-mecset.

Szeraskier-torony

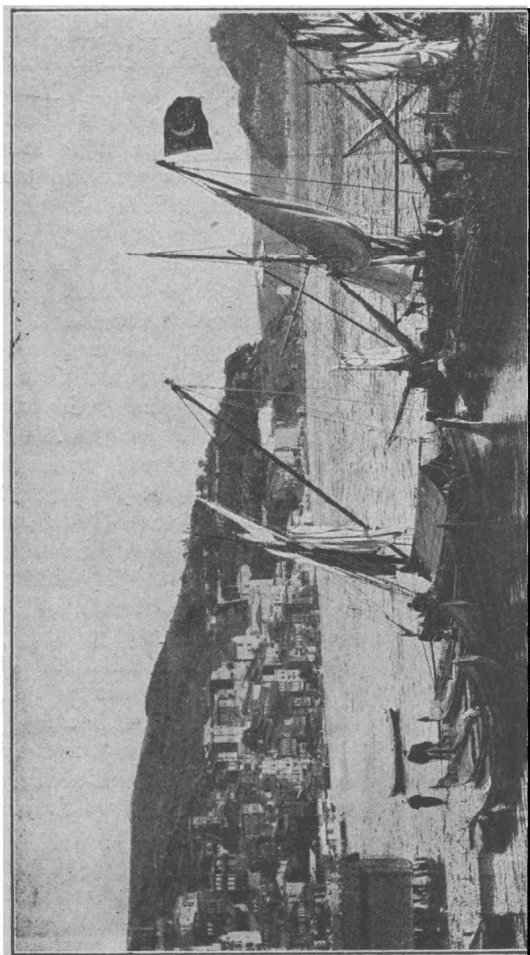
ség ugyan pillanatnyilag nagyon kellemetlen, de mihelyt az ember szárazra jut, úgy elmúlik minden utóíze, mintha mi sem történt volna.

A Konstantinápoly felé közeledés és felcsigázott érdeklődés gyönyörűségét azonban most mi sem zavarta meg. A napkölte — ami a tengeren különösen szép látvány — korán a hajófedélzetére csalt bennünket, a honnan gyönyörködve néztük a delfinek játékát és a hajóval versenyezni szándékozó erőlködésüket.

Mohó vágygyal lestük a szárazföld feltűnését, jól tudván, hogy a világ egyik legszebb panorámáját fogja feltárni előttünk.

Mikora Boszporusz szorosába (azu. n., bogáz“-ba) jutottunk, mindenki a hajó ormára sietett s elragadtatással bámulta azt a minden pillanatban változó remek körképet, melyet az európai és ázsiai közeli partokon emelkedő erődök, régi várak és bástyatornyok, sötét cziprus és feketefenyő erdők, hegyszakadékok, völgynyílások, festői szépségű és remek fekvésű falvak és városkák, majd alább a nyaraló és fürdőtelepek, a gazdag nyári paloták, villák látkepei nyújtottak. Mert a konstantinápolyi előkelő világ nyáron a Boszporusz mellett lakik s ott (Therápiában) székel a diplomácia is. Minden nagy-követségnek külön palotája van ott.

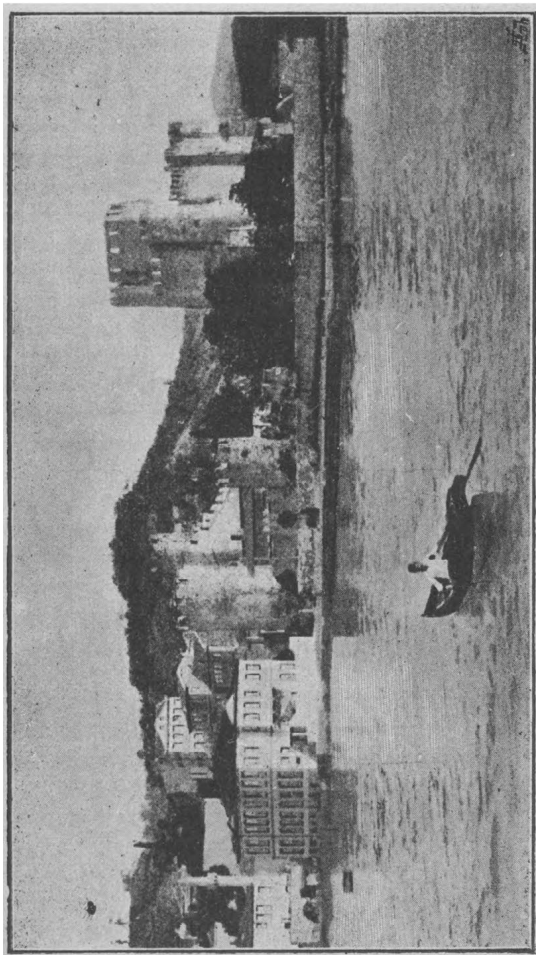
Évezredek alkotásai vonultak el egy félóra alatt szemünk előtt. Római és görög várak és bástyák ókori romjai, génuai kereskedelmi gyaratok és erődök középkori maradványai, s modern török földsánczok, tátongó torkú ágyúkkal változtak egymás után. Az ujabbkori várromok között az ázsiai parton egy „*Madsar Kalesszi*“ nevű vár kötötte le Anadoli Kavak mellett figyelmünket, melyet valószínűleg magyar foglyok által építettek



A Boszporusz torkolata a Fekete-tenger felől.

hogy nevöket máig is fentartotta. Vagy talán a Thököly-emigráció egy részét telepítették ide a karloviczi béke után. A Rákóczi-emigráció tagjai is e vidéken laktak: *Böjükdere*, *Fenikő*, *Békos* városában (1718—1720.), mielőtt Rodostón letelepítették. Alább a szoros közepe táján muto-gatják azt a helyet, hol Dárius, a nagy hóditó persa király áthidalta Ázsiát Európával, midőn seregét az Al-Duna felé vezette.

Rumili-Hisszár (ruméliai vár) és *Anadoli Hisszár* (anatoliai vár) állanak itt egymással szemben az európai és ázsiai parton, hatalmas kerek bástyatornyaikkal festői képet nyújtva. Innen kezdve megszakítatlan sora következik a remek műalkotásoknak. Az ázsiai parton ragyog a *Beglerbég* (Bejlerbej) nevű fehér márvány császári palota, melyet Abd-ul-Azisz szultán építtetett 1865-ben. Szemben ezzel az európai parton áll a szép *Csiragán*-palota, melyben Abd-ul-Aziszt megölték (1876) és a letett Murad szultánt őrzik. Mellette sorakoznak a szultán hárem-palotái, rácsos ablakokkal, a 365 odaliszk márvány kalitkái. Felettök a magaslaton tágas park közepén fehérlik a szultán mostani lakó palotája, a *Fildiz-kiöszk* (csillag-kioszk), magas kőfallal körülvéve, a parkban több kisebb kioszkkal s a hegyoldal másik lejtőjén nagyobb palotákkal. Alább a tengerparton ragyog fehér márvány falaival a remek *Dolma-bagcse* császári palota, melyet Abd-ul-Medsid szultán építtetett 1853-ban. Ez volt Abd-ul-Azisznak kedvelt lakóhelye, itt fosztották meg a tróntól is 1876-ban. A mostani szultán egyszer egy évben látogat el ide, midőn a bajram-ünnep alkalmával udvarának szokásos hódolatát fogadja, midőn országa nagyjai mind elvonulnak előtte s megcsókolják köntöse szegélyét, illetőleg a trón karjáról leelő szalagokat.



Rumel, Hisszar a Boszporusz mellett.

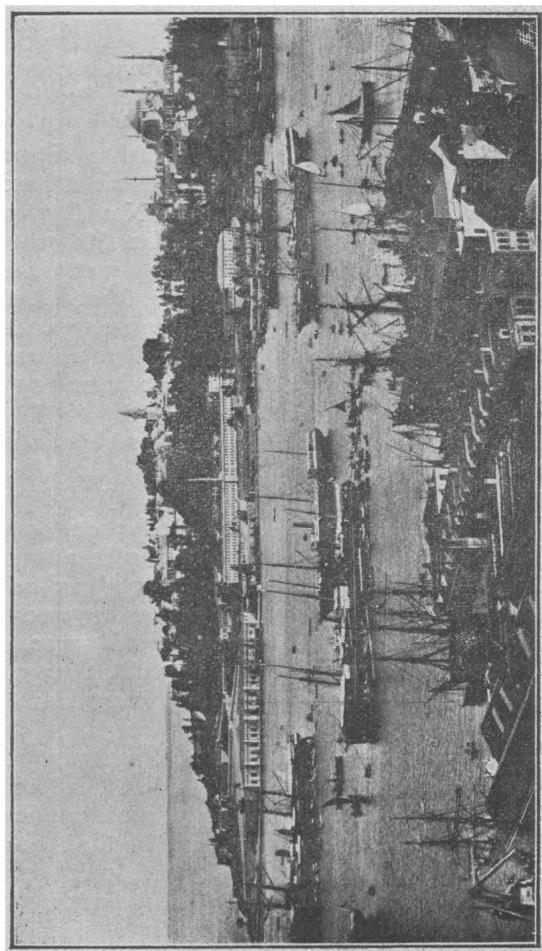
A császári paloták után csakhamar kitárul szemünk előtt a világ legszebb panorámája : Konstantinápoly. Előttünk áll az *Aranyszarv*-öböl a hajók rengetegével, árboczerdejével. Jobbra a partszegélyen *Galata*, felette a dombélen *Péra*; balra a tulsó parton *Sztambul*, a tulajdonképi török főváros, hosszan elnyulva az öböl déli magaslatán. Szemben a kisázsiai parton *Szkutari*, terraszszerű emelkedésével. Közben a ragyogó tenger, egy szikla talapza-ton a világító *Leander-toronnyal*. Olyan mesés tündérkép, melynek párja nincs e kerek földön.

Az elragadtatás moraja zsong a bámuló közönség sorain végig. Világjárta emberek vannak közöttünk, a kik látták az ó- és új-világ fővárosait, de ehhez fogható képet egyik sem látott másutt. Nápoly eltörpül emellett a fenséges, isteni panorama mellett.

Igaza van Byronnak, midőn azt mondja, hogy láttam Athén szentelt téreit, láttam az ephézusi templomot, voltam Delphiben, keresztül-kasúl jártam Európát s Ázsia legszebb országait, de sehol sem gyönyörködtem szebb látványban, mint Konstantinápoly látképe.

Valóban a hármas, előrenyuló földnyelv egymással szemben, megrakva az emberi alkotások, a paloták, a mecsetek ragyogó színpompájával, olyan képet tárnak élénk, a mely a keleti tündérmesékre emlékeztet.

Legelől a *szeráj* (Topkapu-szerai), a sztambuli földnyelv csúcsán, s a régi szultánok hatalmas és rettegett „*fényes kapuja*“ (fulgida porta). A háttérben a sztambuli part kimagaslóbb pontjain a hódító szultánok által építtetett s róluk nevezett mecsetek, magas kupolákkal és karcsú minarékkal. Ezek szabják meg a török főváros sajátságos, külön-



Szeráj-csúcs a szerájjal s az Aja-Sofia mecsettel.

leges, keleti jellegét. A magas, gömbölyű kupolák s a föléjük emelkedő karcsú vékony minarék uralkodnak a város felett és kötik, bilincselik le a szemet és gyönyörködtetik a lelket.

A szeráj szultán-palotái mellett a Szent-Zsófia (Aja Sofia) mecset, háta mögött az Ahmed-mecset hat minarájával, tovább a Nuri-Osman-, Bajazid-, Szulejmán-mecset, még messzebb a Mehemed- és Szelim-mecset kupolái és minarói emelkednek a város fölé. Alattok (mint csirkék a kotló körül) húzódnak meg a paloták, a szultánok, a nagyvezér, és sejk-ül-izlám palotái, a többi középületek s ezek árnyékában a bazárok és magánépületek nagy tömkelege.

Átellenben velök, az Aranyzarv északi partján a keresztény városrészek: *Galata és Péra*, melyet az izlám Sztambullal két híd, a *Jeni köprü* (új-híd) és az *Eszki köprü* (a régi-híd) köt össze.

Hajónk az új-híd közelében furakodik a hajók között a galatai parthoz. A hamálok (hordárok) raja lepi el a hajót. A nagy versenyben ugyancsak vigyázni kell, hogy ki ne foszszanak. A vámcsarnokban előzékeny török finánczok fogadják a magyar kokárdás „kardas“-okat; cigarettával kedveskednek s fel sem nyitattják a bőröndöket.

Az európai utasok Péréban kényelmes, de többnyire drága hotelekben tanyáznak. Innen kocsi-káznak a rossz kövezetű, szűk és piszkos meredek utcákon le Sztambulba, gondosan kerülgetve az utcák őslakóit, a kutyákat. Ezek a „köpek“-ek az izlam védőszárnyai alatt keleti kényelemmel és szuverén nemtörődomséggel hevernek a járdákon és az utcák közepén; mindenki kitér előlük, még a kocsik is. Éjjelenként nagy üvöltéssel osztoznak az utcákra kiszórt szemét hulladékai felett és fél-



Kutyák az utcán.

tékenyen őrzik utcájokat az idegen kutyák betolakodása ellen. Ezt a kutya-gazdálkodást európai ember nem szokhatja meg soha, de a ben-születtek állatvédelme megőrzi őket minden inzultus ellen.

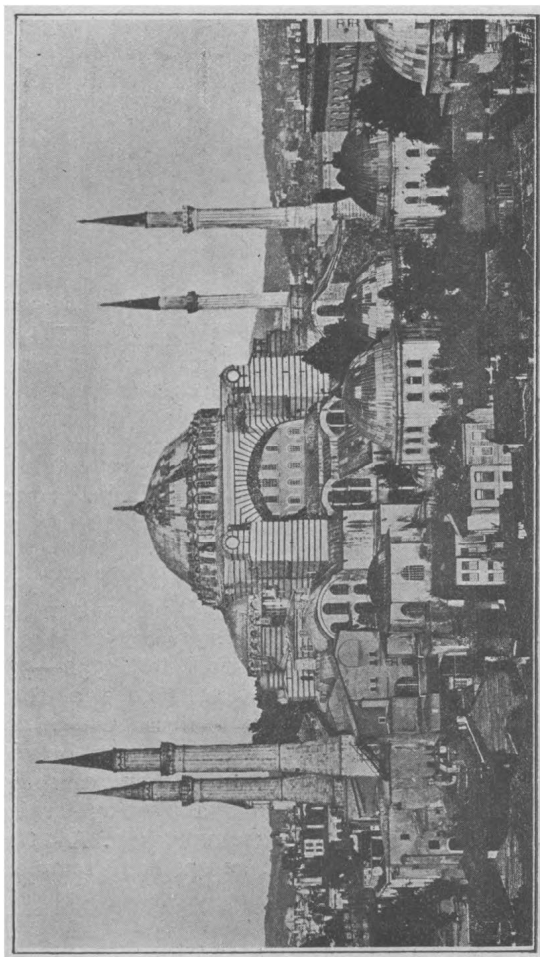
A piszok és rondaság még nagyobb Sztambul szűk utcáin, a hol a sár és szemét összekeveredve orrfacsaró bűzzel árasztja el a levegőt. A többnyire fából épült házak belseje sem lehet sokkal különb, külsejük barátságtalan kinézése arra enged következtetni.

A házsorokat sűrűn megszakítja egy-egy régi temető, melynek turbános, fezes mohos sirkövei százados sírokat (türbékét) jelöl. Mellettök egy-egy kupolás sírmecset régi szultánok, nagyvezérek, „divánülö“ basák hamvait őrzi kegyelettel.

Az első pillanatban kitetszik, hogy Konstantinápoly az ellentétek városa: fény és ragyogás, szemét és rendetlenség egymás mellett.

A nyugoti emberre mindez az ujdonság ingérével hat, úgy hogy nem tud eléggé betelni a bámulással és gyönyörködéssel.





Az Aja-Sofia mecseset.



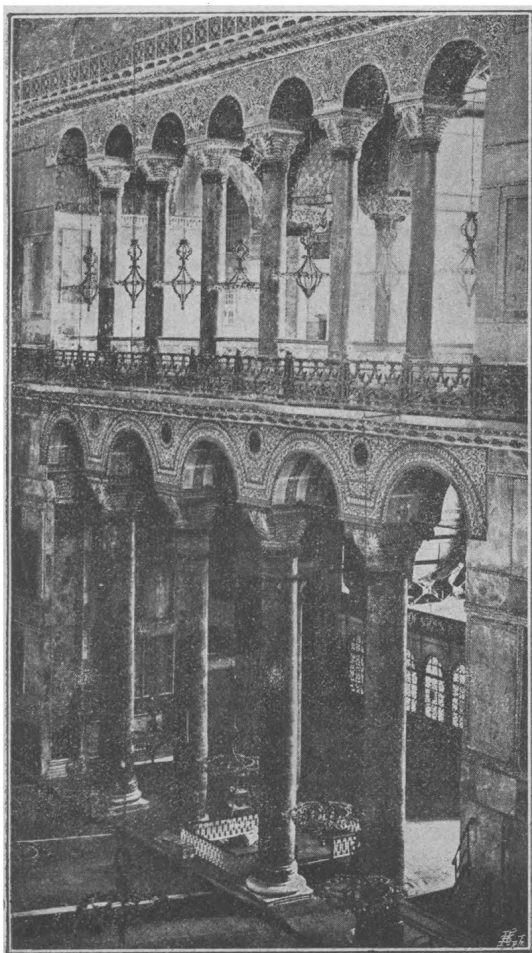
II.

A mecsetek. — Az Aja-Sofia. Ahmed, Szulejmán, II. Mohamed, Bajazid szultán mecsetjei. — A város régi fa'ai. — A hét torony (Jedikule.)

A szultánok egykori hatalma és gazdagsága s a keleti művészet ragyogó pompája főkép a mecsetek építészetében tárul elénk. A nagy mecsetek többnyire kimagasló pontokon épülvén, remek látványt nyújtanak és teljesen uralkodnak a halmonokon épült város felett.

A kiválóbb szultánok mindegyike igyekezett egy-egy mecsettel gazdagítani fővárosát s a mellett még életében megépíttetni saját sirmecsetjét. Mintául a görög császárok (főkép Jusztinián) által (532—537. Kr. u.) épített *Aja Sofia* szolgált, mely a török foglalás után Konstantinápoly főmecsetjévé alakított át. Egy óriás kupola fedi a mecset belsejét, melyhez nyolcz alacsonyabb kupola sorakozik négy oldalon. Az iveteket tartó márvány oszlopok száma 107, 40 a földszinten, 67 az emeleteken. A 11 m. magas sötét zöld főoszlopok az ephézusi templomból valók.

Éppen isteni tisztelet volt, midőn az Aja-Sofia mecsetet megnéztük, az árkádos emeleteken a gyönyörű oszlopsorok között végig jártunk s a mecset óriási köralakú csarnokában végig csoszog-

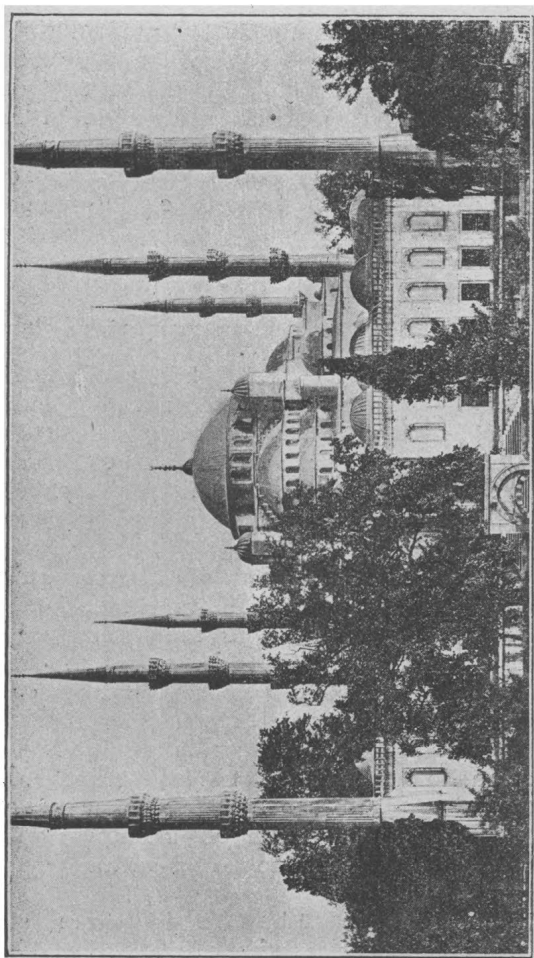


Az Aja-Sofia ephézusi oszlopai.

tunk papucsainkban a remek szőnyegeken. A törököket nem zavarja az idegenek látogatása. Jó jövedelem forrás, lévén a belépti díj 10 piaszter (körülbelül 1 forint 10 krajczár) személyenként. Templomozás után a hodzsák (theológiai tanárok) a mecset belsejében szétszórta magok köré gyűjtik tanítványaikat, (a kik félkörben körülötte kupognak) s áhitatos lelkesedéssel magyarázzák a kóránt, nem törődve azzal, hogy a hitetlenek csoportja állja körül a szoftákat, a kik inkább bámulják a fátyolozatlan keresztény nőket, mint a kezükben tartott könyvek szarkalábat.

Megnéztük az *Ahmed-mecsetet* is, melyet a görög császárok palotájának alapfalain építettett I. Ahmed szultán (1609—1614). Ez még nagyobb és impozánsabb mint az Aja-Sofia s nagy ünnepek alkalmával udvari mecsetül szolgál. Óriási kupoláját négy tömör márványoszlop tartja, s négy oldalán négy, hármastagozatú félkupola csatlakozik hozzá, melyeket gránit és márvány oszlopok tartanak. A falak remek fayence-lapokkal, kék zománcz virágdíszszel vannak ékesítve. A legszebb ó-török keramika munkák egyike. Hat minaréja van, 3—3 kicsipkézett kerek erkélylyel, melyekről a müezzin siralmas éneke, mintha a romlásnak indult hajdan erős török birodalom sorsát siratná.

Leginkább érdekelt azonban minket a nagy hódító, *Szulejmán mecsetje* (Suleimanie, 4. l.), mely Sztambul közepén a legkiemelkedőbb dombtetőn büszkélkedik, négy hatalmas minaréjával és magas kupolájával, a mely az Aja-Sofiáénál még (5 méterrel) magasabb. A hatalmas hódító, aki hazánkat hét hadjáratával leigázta, a mohácsi vészt előidézte, Budavárát elfoglalta s Szigetvár alatt halt meg (1566.), a magyarországi zsákmányból építtette ezt



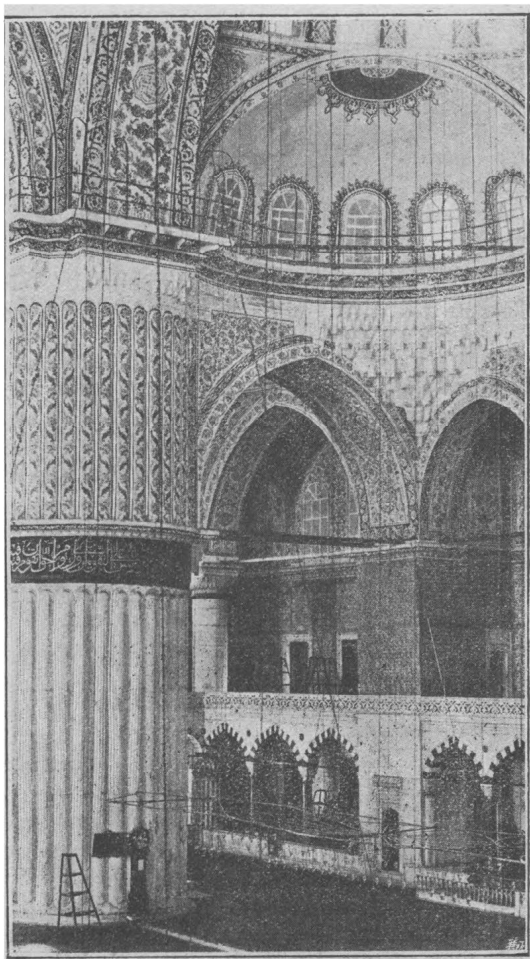
Ahmed-mecset.

a nagyszerű mecsetet (1550—66), a közeli kaledoni szt. Euphémia templom és a császári palota anyagából. A templom előtt mutogatnak egy kerek márvány-lapot, melyen állítólag a szultán üldögelni szokott, onnan figyelve a dsámi építését. A szt. Zsófiáé mellett ez a legszebb mecsetje Konstantinápolynak. Belseje egy óriás épület-tömkeleg, melyben a nagy közép kupolát 24 kis kupola köríti, ugyanannyi remek granit, porfir és márvány-oszlopon, köröskörül oszlopcsarnokkal. A falakon fayence-ékitmények, a mihrab (oltár) felett színes üveg ablakokkal. Nagy és széles udvara öreg platán és ciprus-fákkal van beültetve.

A mellette levő temetőben két hatalmas sírmecset (türbe) áll, melyek egyikében a nagy hódító maga, a másikban kedvencz felesége, az állítólag magyar származású *Roxalane* aluszsza örök álmát.

Mindkét sírmecset nyolczszögű építmény, belső fala remek festményű fayence-lapokkal gazdagon diszítve. Szulejmán türbóját kívülről 38 márvány-oszlop köríti, bent 4 márvány és 4 porfir oszlop tartja a sírkupolát, mely gazdagon van ékitve, közben 10—12 mogyorónagyságu gyémánt is ragyog a drágaköves ékitmények között. Ezekről azt a mondát beszélte ciceronénk, hogy a szultán megátkozta azt, aki a gyémántokhoz nyúlni merészelne. Történt, hogy egyik őr felmászott egy létrán a kupola boltozatába s egyik gyémántot kivenni próbálta. De a szultán átka utólérte s halva rogyott le a magasból. Reggel ott találták élettelenül a türbe márvány padlóján. Azóta a gyémántokhoz nem mer nyúlni senki sem.

A kupola alatt a türbe közepén három nagy koporsó fekszik, fehér turbánnal, forgókkal és drága indiai sálokkal diszítve. Egyik a nagy hódítóé,



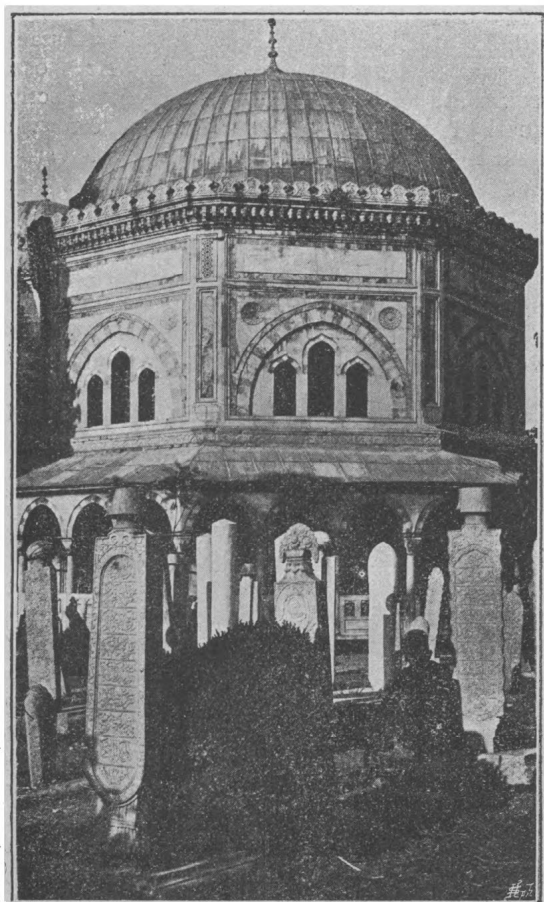
Az Ahmed-mecset belseje.

I. Szulejmáné (m. h. 1566.) a más kettő két más szultáné: II. Szulejmán (m. h. 1691.) és II. Ahmed (m. h. 1695.) síremléke. Még néhány kisebb koporsóban a nagy szultán leányai fekszenek. Előttük remek kórán-kéziratok vannak gyöngyházas állványokon.

A Madsarisztánt meghódító legnagyobb szultán kegyeletét negyedfél század múlva is élénken őrzik az epigon utódok, ami a sírőröknek jól jövedelmez, mert csak busás baksisért bocsátanak be a türbébe (1 franc) és a mecsetbe (2 franc.)

Nem hagyhatjuk említés nélkül még a dsámik közül a Konstantinápolyt 1453-ban meghódító II. *Mohamed mecsetjét*, melyet ő a város régi kőfalai mellett, az *Edirne* (drinápolyi) *kapunál* a Justinián császár által építtetett apostolok-templomából alakíttatott át. Ez volt a görög (byzanczi) császárok, s püspökök temetkező temploma s itt tartotta a hódító Mohamed Konstantinápoly elfoglalása után első hála-imáját. A régi görög templom mozaik és freskó képei még megvannak a mecset előcsarnokában. A földrengések többször megrongálták a mecsetet, legutóbb dragománunk állítása szerint (a miben mindig tanácsos kételkedni) a német császár adományából restauráltatott.

A hódító fia, *Bajezip* szultán is építtetett mecsetet (1497—1505) az új-hiddal szemben álló domb élén. Ennek főképp előcsarnoka érdemel különös figyelmet, remek márvány és jászpisz oszlopcsarnokáért, mely az ozmán építészeti valódi műremeke. A nép ezt *galamb-mecsetnek* hívja, mert Bajezip alapítványából galambokat tartanak itt, melyek száz számra lepik el a csarnok belsejét, hol a látogatók meg szokták őket vendégelni az őről vásárolt kölessel. Szép legenda szól arról, miként

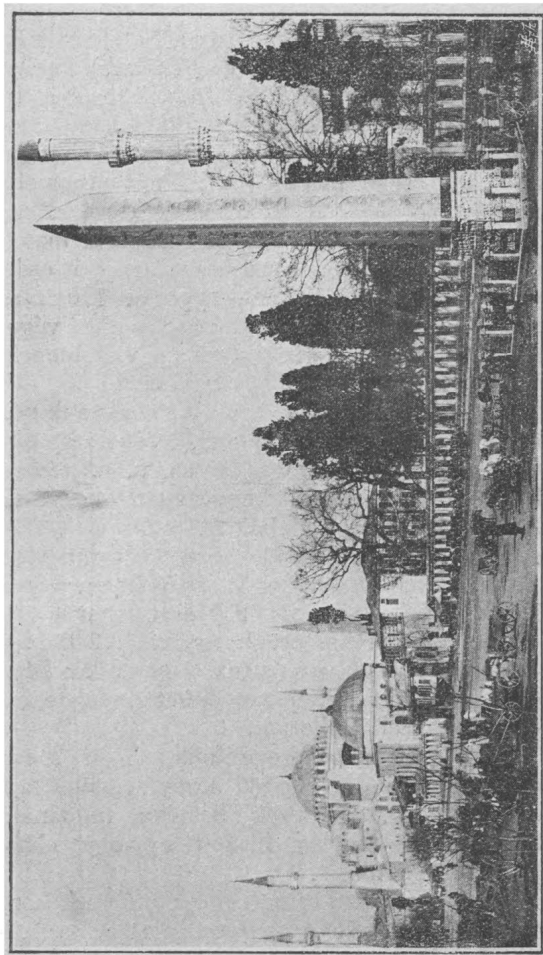


A nagy Szulejmán szultán türbéje.

kapott Bajazid egy mekkai zarándoktól, egy pár galambot, melynek ivadékai ezek a százakra felszaporodott „szent galambok“. Az oszlop-csarnok alatt íródeákok (mint Nápolyban a *scrivano publico*-k) üldögélnek kis asztalkák mellett az írástudatlan nép szolgálatára. Péntekenként a városrész kutyáit is megvendégelik a galamb-mecset remek előcsarnokában.

Konstantinápoly régi építészeti emlékei között a török világot megelőző időkbeli legérdekesebbek *a város régi kőfalai*.

Az Aranyszarv felső végétől, az *Egri (görbe)-kaputól* elkezdve egész a Márvány-tenger partjáig, több kilométer hosszaságban máig is hatalmas ódon kőfalak kerítik Sztambult: a régi hatalmas erődtvények maradványai. Két-három órai kocsizásba kerül, míg az ember végigjárja e nagyszerű műalkotások hosszú vonalát, de busásan megérdemli a fáradságot és költséget. Csak annak lehet igazi fogalma a régi Bízancz erősségéről, aki ezeket az óriás falakat látta. Minket magyarokat azért is érdekel, mert ezeken a falakon nem egyszer tört meg a hunok, avarok és magyarok kelet fővárosának elfoglalására irányult áradata. A falak között nagy, kőoszlopos, vas-lemezekkel borított kapuk vezetnek be a városba, illetőleg ki a mezőre, a nagy temetők, kórházak és a szépen művelt földek felé. Olyan vaskapuk, a minőn a magyar vezérek-korabeli monda szerint Botond a legendaszerű híres magyar hős olyan rést ütött, hogy azon egy ötéves gyermek könnyen kiferhetett, máig is láthatók a falak között. A kettős-hármas, széles várfalak között mély vízárkok nyomai láthatók s a bástyatornyok sűrűn sorakoznak egymás mellé, főkép a tenger felé közeledve.



A Bajezid-mecset és a hypodrom-tér az obeliszkkal.

A Márvány tenger partján, az erődítmények végső sarkpontján emelkedik az a hatalmas négyszög erőd: a *Héttorony* (törökül *Fedikule*), melyhez olyan gyászos emlékek fűződnek hazánk történetében.

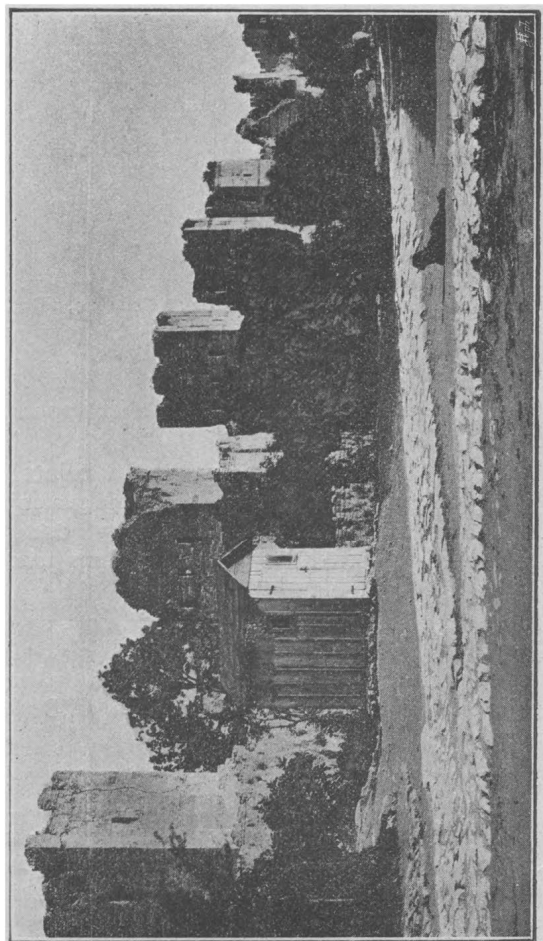
Ebben raboskodtak a török hódoltság idején a legkiválóbb magyar foglyok, kiket a török zsarnokság vagy saját balgaságok Konstantinápolyba hurczolt. Itt végezte életét a vitéz *Török Bálint*, kit a hódító Szulejmán 1541-ben Budáról magával hurczolt. Itt raboskodott a nagyravágyó erdélyi vajda, *Majlád István* 1540—1550 ig. Ide zárták az erdélyi fejedelmek vetélytársait s itt végezte életét a felkelése után Konstantinápolyba menekült *Béldi Pál* és annyi más magyar vitéz.

Lázás érdeklődéssel néztük azért e ránk nézve szomorú emlékü erőd-tömeget, melynek egyik bástyájában máig is mutogatják az u. n. *vérkutat*, melybe a lefejezett rabok, kegyvesztett nagyvezérek és basák levágott fejait dobálták.

A nagy négyszög erőd tágas udvarát vastag falak és hatalmas kerek bástyatornyok szegélyezik. Jelenleg a hétből (melytől Héttorony nevét vette) csak öt áll még. Felmentünk egyiknek falbavágott szűk kerengő lépcsőjén s láttuk a gerendák végeit, melyeken az udvar belsejében épített emeleteken a rabok börtön czellái állottak.

Hátha még arra gondolunk, hogy mennyi siralom, szenvedés, és mennyi köny emléke tapad e néma falakhoz. Ha ezek beszélni tudnának?! Néhány emlékkő tényleg hirdeti egy-egy előkelő fogoly megszabadulását.

Most használatlan rom az egész, melynek komor falai és nyirkos levegője megborzongatják a lelket még mostan is.



Régi erődítmények a város kőfalain.



III.

A szeráj. — Muzeumok. — Janicsárok udvara és fája. — A szultánok kincstára. — A Dolma-bagcse, a Csiragán, a Beglerbég-palota. — A Jildiz-kioszk.

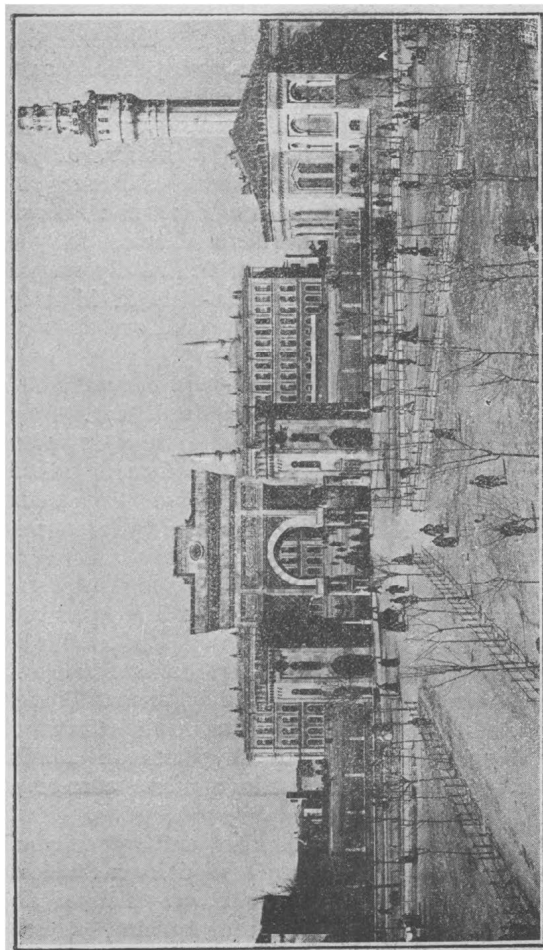
Rómában járni és pápát nem látni . . .
Konstantinápolyban járni és szultánt nem látni . . .
De egyik sem könnyű dolog.

Már magokba a szultáni palotákba bejutni is csak a magas portától nyert külön engedély alapján lehet. Megnehezíti ezt a baksisok nagy összege, ami ilyen esetben fizetendő, a mit magános utazók zsebe nem könnyen bír meg.

A mi nagy társaságunknak megadatott az engedély (az o. m. nagykövetség közbenjárásával) a belső szerájban őrzött kincstár s az ottani paloták megtekintésére, úgy a „Dolma-bagcse“ és a „Beglerbég“ nevű szultáni paloták megnézésére.

A Boszporusz, Aranyszarv és Márvány-tenger összeháttorkolásánál kiágazó „szeráj-csucs“-on van a „szeráj“, melyet *Topkapu-szeráj*-nak szoktak nevezni, megkülönböztetésül a régi szerájtól (Eszki szeráj), hol most a *hadügyminisztérium* (szeraszkier) palotája áll.

A szeráj-parkon át a külső udvarba jutunk, ahol a *muzeum-paloták* vannak, görög, római és keleti régiségek gazdag gyűjteményeivel. Legnagyobb-



A szeraszkier (hadügyminiszterium) palotája és tornya.

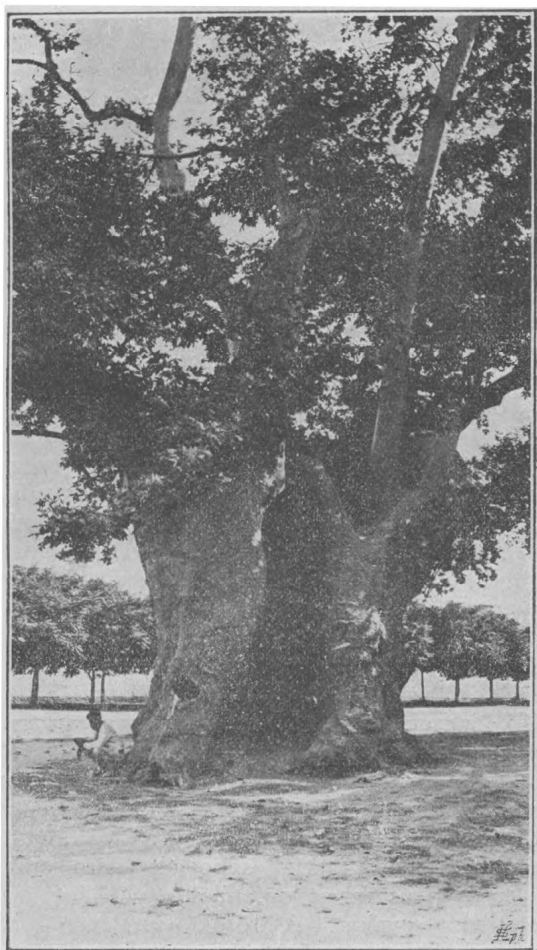
szerű műemlék itt az u. n. *Nagy Sándor sarkophág*, a mely remek dombormű faragványokban csataképeket, vadászjeleneteket ábrázol.

A külső udvarból a *janicsárok udvarára* jutunk, a hol egy óriás platánfa a *janicsárok fája* áll, mely körül a janicsárok szoktak volt összegyűlni palota-forradalmak idején. Ennek a sok százados faóriásnak törzse 17 m. körületű, dereka félig elkorhadva, de ágai csodálatosan épek s oly nagyok, mint nálunk a legnagyobb platán-törzsek. Mint régi történeti relikvia kegyeletes tisztelet tárgya a törökök előtt.

Innen a középkapu (Orta-kapu) vezet a *belső udvarra*, a tulajdonképeni szeráj területére.

A szeráj belső udvarában négy-öt palota van egymás közelében. Ódon épületek, minden különösebb szépség nélkül. Hajdan fényesebbek lehettek, de a Konstantinápolyban gyakran pusztító tűzvészek a császári palotákat sem kímélték meg. A paloták egyikében van jelenleg a *kincstár*, a másokban a szultánok régi *könyvtára*, a harmadikban (a trónteremben) van a „*diván*“, egy mennyezetes trónmagaslat, a hol a szultánok az idegen követeket fogadták s hol a „*divánülő basák*“ a nagyvezér elnöklete alatt tanácskozni szoktak volt. A *Bagdad-kioszk* nevű márványpalotában állítólag kegyvesztett odaliszkok vannak száműzve a rostélyos ablakok mögött.

A régi szultán paloták közt a legérdekesebb a *kincstár*, mely mesés gazdagságú kincsekkel van valósággal megtömve. A drágakövek tálakkal állanak felhalmozva. A gyémánt és briliánt, a keleti gyöngyök s más drága kövek úgy ragyognak az egyes tárgyakon, hogy szinte nem látszik a lától az erdő: az ékitéstől a tárgy.



A janicsárok fája.

A legmesésebb kincsek egyike egy arany *persa trón*, melyet egészen elborít a rubin, smaragd és keleti gyöngy, mozaikszerű ékítés. I. Szelim 1514-ben hozta zsákmányul az elfogott Izmail persa sahhal együtt Konstantinápolyba. Ott van a nagy Szulejmán trónja is, szantál- és ébenfából, drágakövekkel kirakva, aranyoszlopokon nyugvó menyezettel, melyről egy hatalmas smaragd függ alá.

Két teremben fegyverek, lószerszámok, vázák, régi útikészletek, toilette-czikkék, órák, aranypénzek vannak felhalmozva, rendszertelenül egymás mellé rakva az üvegszekrényekben.

A legérdekesebb mindazáltal a szultánok diszöltönye és fegyverzete fényes sorozata, a hódító II. Mohamedtől a reformátor II. Mahmudig (1433—1839). Fabábuk vannak felöltöztetve a szultánok ragyogó köntösében, fejükön a turbánok drágaforgóival, övükben drágaköves markolatú törökkel. Egyiknek markolata egyetlen hatalmas smaragd-kőből áll. A XVIII. sz. szultánok egyike magyar ruhában van ábrázolva, huszáros mentéjén gazdag arany paszománttal. A nép ezt magyar ruhájáért *Madsarnak* nevezgette.

Egyet azonban hiába kutatott szemünk a ragyogó kincsek között: azokat a gazdag erdélyi serlegeket, kupákat, az erdélyi ötvös-művészet remekeit, melyeket az erdélyi fejedelmek oly nagy számmal és sűrűn küldözgettek ajándékkul a fényes portára. Vagy másutt őrzik, vagy ami valóbszínű, elkallódtak, beolvasztattak s hozták vissza ellenünk fegyver és pénz formában, mint egyébként hasznavehetetlen tárgyakat. A török nem lévén borívó, a serlegeknek nem vehette hasznát s a zománczmunkát úgy látszik kevésre becsülték, lévén náluk a földísztés a drágakövek pazar alkalmazása.

A kincstár legféltékenyebben őrzött tárgya, a mit hitetlen gyauroknak nem mutatnak, a próféta köpenye, zászlaja és fegyverei.

A kincstárba bebocsátás ünnepies formassággal történik. A szultán egyik hadsegéde fogadja és vezeti a társaságot. A kincstár őre nyitja fel az ajtókat, a hivatalnokok és örök sorfalat állanak s ugyancsak szemmel kísérik minden mozdulatot, mert itt nagyon szigorúan be kell tartani a múzeumok főszabályát, hogy „minden a szemnek, semmi a kéznek!”

A boravaló itt sem maradhatott el, de discret formában (nagyban és egészben) intézték el a vezetőket. Százas társaságunkat két csoportra osztva bocsátották be a különben szűk helyiségbe.

A kincstár és a paloták megnézése után következett a török áldomás.

A tengerparthoz legközelebb, a park északi csucsán áll egy bájos kis márvány-kioszk, melyet Abd-ul-Medsid szultán modern európai stílusban építtetett. Ebben szokták megvendégelni a látogatókat. Minket is rózsas-erbet s fekete kávé várt a ragyogó termekben.

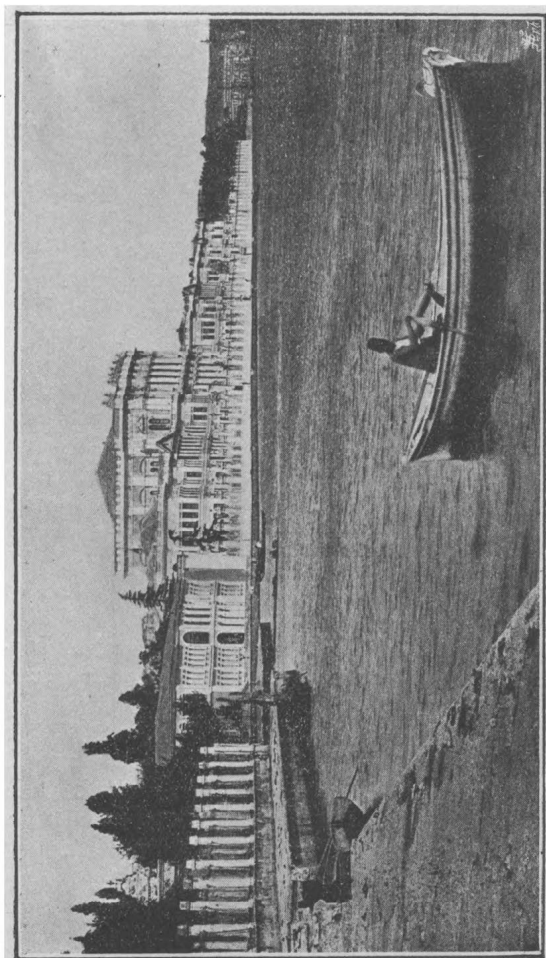
De mindennél jobban érdekelt az a felséges látvány, mely a kioszk terraszáról kínálkozott a tengerre, a kettős európai és a kisázsiai (Szkutari) városra. Ilyen panorámája alig van még egy helynek a föld kerekén.

Különbözik az egész egykor rettegett „fényes kapu” felett az elhagyatottság komorsága borong. A tűzvészek rombolása s az elhanyagolás az egykor „tündöklőt” bizony kopottá változtatta. Meglátszik, hogy a szultán egyszer egy évben látogat el ide, ősei fényes örökébe, megcsókolni Mohammed köpönyegét. A paloták kisszerűek és romlásnak

indultak, a falak bomladoznak. A kert maga is a száműzött kertjére emlékeztet. A világhódítók kertjében sasok tanyáznak. Egy száraz ciprusfáról egy kányát riasztottunk fel fészkeből: átszállott a szomszéd fára s onnan szuverén megvetéssel nézett fel reánk és nem is hederített riasztgatásunkra, jól tudván, hogy ott ő a benlakó s mi csak jövevények vagyunk. Feltűnt már előbb is a sok sas, mely a város felett, a szultán palotája és kertje felett is kering, úgy látszik a kutyáknak ők is osztályos atyafiai s a hulladékok bősége vonzza őket ide.

A régi szultánok palotáiból az ujabbkori szultánok palotáiba mentünk és pedig az új-hídon át az Aranyszarv tulsó partján végig hajtva a Boszporus mellé: a „*Dolma-bagcse*“ palotába.

A míg amott a „*szeráj*“-ban a komor ódonság és elhagyatottság nyomasztó érzése lepett meg: itt a régi keleti fénynek a modern nyugati pompával tularasztott ragyogása ejtett bámúlatba bennünket. A tengerparton álló palotának kapuja, épülete, kerítése a legválogatottabb és keresettebb pompával és gazdagsággal épült. Abd-ul-Medsid múízlése remekelt e fényes palotában, melyet ő 1853-ban építtetett. Amit a keleti építészeti styl és a nyugoti középületek díszítésül alkalmaznak, az mind összehalmozva látható itt. Hatalmas szobrászati művekkel díszített kapuk, remek park, széles lépcsőzettel, oszlopokkal ékesített feljáró és lépcsőház, görög oromdiszek, fényes csarnokok, mind egyesítve vannak ez új-török renaissance-stylű palotában. A termék belseje mesés fénynyel ragyog: márványfalakkal, óriási csillárokkal, ragyogó parkettel, melyen szőnyegek futnak végig s a kisebb termék drága szőnyegekkel vannak bevonva. A palota középső részét a *trónterem* foglalja el. Ez Európa



A Dolma-bagace szultán-palota.

egyik legnagyobb és legfényesebb terme, melyet csak a legritkább ünnepélyek alkalmával használnak. Fent karzat fut körben, mely felett a családásig hú csillárok vannak festve.

És mennyi szomorú emlék fűződik e fényes termekhez. Abd-ul-Aziszt itt detronizálták 1876-ban s ő az alabástrom falakkal ragyogó fürdőszobában vágta fel ereit. A jelenlegi szultán kerüli e szomorú történetű palotát s csak a bajrám ünnep alkalmával tartott nagy fogadó-ünnepélyen jelenik meg itt.

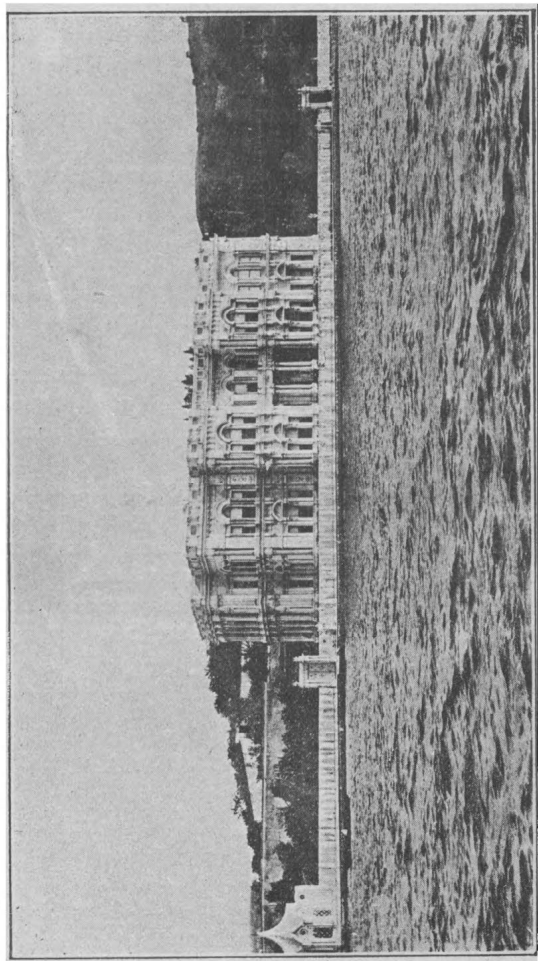
Ehez csatlakoznak a *hárem paloták* s ezek mellé sorakoznak az udvari tisztek lakásai, mind a Boszporusz mellett.

Tovább é. k. felé ugyancsak a Boszporusz partján áll a „*Csiragán*“-palota, melynek belseje még fényesebb, mint a „Dolma-bagcse“. A török renaissance-styl e remeke 1863—67-ben épült. Ez a legszebb és legnagyobb szultán-palota, de teljesen hozzáférhetetlen, mert állítólag itt őrzik a detronizált Murád szultánt.

Szemben az ázsiai parton ragyog a „*Beglerbég*“ márvány-palota, melyet Abd-ul-Azisz építtetett 1865-ben, török-mór stylban, a legnagyobb fényűzéssel. Itt lakott 1869-ban Eugénie francia császárné és a jelenlegi német császár, midőn még trónörökös korában a szultán vendége volt. Abd-ul-Azisz halála óta ez a tündérpalota is lakatlan.

A mostani szultán II. Abd-ul-Hamid a Boszporusz európai partján álló császári paloták felett emelkedő magaslaton lakik: a *Fildiz-kiöszk* (csillagkioszk) palotában.

Már a tengerről feltűnik a tágas park, magas kőfalával, melyben kisebb pavillonok (kioszkok) láthatók s a domb tetején egy emeletes, ragyogó fehér-színű palota: a tulajdonképeni *Fildiz-kiöszk*.



A „Beglerbég“ szultán-palota, a Boszporusz kis-ázsiai partján.

Ebben lakik a szultán, itt fogadja vendégeit (ott-létünk alkalmával épen a német trónörökös és öcscse volt vendége), itt tanácskozik a nagykövetekkel és tanácsosaival bomladozó birodalma sorsa felett. Jelenleg a macedóniai zavargások miatt ugyancsak nagy a sürgés-forgás és az izgalom a ragyogó fehér-palotában.

A domb élén a háttérben egy hosszú, sárgaszínű kaszárnya látható, melyben a szultán testőrsége és palotaőrsége tanyázik. A többi paloták a tenger felől nem láthatók, mert a magaslat tulsó lejtőjén állanak.

Ezek alatt a park nyugoti lejtőjén emelkedik a mostani szultán által építtetett s róla nevezett *Hamidie* mecset, melybe a szultán minden pénteken isteni tiszteletre megy.

A szultán-paloták megnézése bepillantást enged a régi szultánok nagy hatalmára és gazdagságára s az újabbkoriak magas műízlésére, ami akármelyik európai uralkodónak is becsületére válnék.

Kétszeresen érdekessé az teszi ezeket, hogy egyszerre kelet és nyugat művészetében gyönyörködhetünk bennök.





IV.

A szelamlík. — Felvonulás a Jildiz-kioszkba. — A szultán és udvara mecsetbe menetele. — Visszatérés a szelamlíkról. — Kirándulás az európai édes-vizekhez.

A szultán udvara idegeneknek leginkább a *szelamlík* (a pénteki templomozás) alkalmával közelíthető meg. Az újabb időben ez is meg van nehezítve, mióta a szultán, a koronás fők ellen intézett merényletek hatása következtében, elzárkózott a külvilágtól; alattvalóitól épügy, mint a külföldiektől. A Jildiz-kioszkot alig hagyja el egyébkor, mint a szelamlík és nagy nemzeti vagy vallásos ünnepélyek alkalmával; sétakocsizást vagy lovaglást a falakon kívül soha sem tesz.

A szelamlíkon (a pénteki isteni tiszteleten) megjelenés valamelyik nyilvános mecsetben, vallásos kötelessége a szultánnak, mint a mohamedánok kalifájának.

Nagy fénynyel, az egész udvar és a legfőbb állami méltóságok részvételével történik ez a ragyogó czeremónia. Az ezer-egy-éj tündér meséi elevenednek meg a boldog halandó szeme előtt, a kinek megadatott a szerencse e ragyogó színjáték nézésére a katonaság által elzárt körbe bejuthatni.

Az idegenek számára a paloták előtt egy nyílt terras van fentartva.

Belépti engedélyt a nagykövetségnek utján lehet szerezni. Az újabb időben nagyon korlátozott számmal adnak ily engedélyt (egy-egy nagykövetség ajánlottai számára m. e. 20 jegyet). Az ajánlottakat névszerint terjesztik fel a magas portára s onnan a megelőző este jó a távirati engedély, hogy kiket bocsátanak be.

Mi is nagy bizonytalanságban vártuk a magas engedélyt, hogy kik előtt nyílnak meg e földi paradicsom elzárt kapui. Csütörtökön este tíz órakor jött az értesítés nagykövetségünkötől, hogy kik? szám szerint 29-en vehetünk részt a szelamlikon, mint a szultán vendégei. A számarány tehát kedvező volt (20 helyett 29), de a társaság két harmadát ez meg nem vigasztalta. Ezek a katonaság sorfalán kívülről nézhették csak (elég kedvező helyen, a nagy közönség előtt) az ünnepélyes felvonulást; de mégis látták — úgy, a hogy — a szultánt és környezetét. Jó-korán fel kellett vonulniok és elhelyezkedniök a palotából levezető út alján, a mecset közelében.

A meghívottak bevezetésére egy „kavasz” jött pérai szállodánkba s az első kocsin elhelyezkedve vezette 12—15 kocsiból álló karavánunkat a széles utczákon végig, majd a Jildiz-kioszk külső parkján át a szultán udvarába.

A palota elé érve, az idegenek terraszára, mely az alsó palota bejárata előtt áll, (nevünket török és franczia névsorból olvasva) egyenként bocsátottak be. Egy angolokból álló társaságot, kiknek nem volt rendben a meghívójuk, bár követségük kavasza vezette őket, visszautasítottak.

Az idegenek számára felállított, 2—4 m. magas terrasza a Jildiz-kioszkból a mecsetbe vezető lejtős út felett áll, melyen át az udvar a magaslat alján



A kis-temető utca Pérában a hotelekkel.

lévő mecsetbe vonul. Ezt a mecsetet a mostani szultán építtette, a miért is az ő nevéől *Hamidié*-nek nevezik. A Jildiz-kioszk közvetlen közelében van, a külső park alsó szögletét foglalja el. Nem a sztambuli nagyszabású dsámik mintájára épült hatalmas műalkotás ez, de finom izléssel épített, nagyon szép kis udvari mecset, melyet kinagasló kupolája, fehér márvány falai, karcsú sugár minaréje, s a keleti építészeti stílus finom csipkézetei, igen bájosvá varázsolnak.

Tizenegy órakor már elhelyezkedtünk az európaiak terraszán, melyen régebben fedett kioszk állott, de újabban a pavillon lebontatván, nyitott, porondozott s virágokkal diszitett szabad térséggé alakult át, melyet az út felett vaskorlát szegélyez. Innen gyönyörködtünk az előttünk elterülő bájos panorámában s abban a sürgés-forgásban, mely a szelamlikot megelőzte.

A szultánra várakozás órája az újabb és újabb látványosságok tarka-barka színjátékában gyönyörködve röpködött el.

Tündéri látványt nyújtott a katonaság föl-vonulása alattunk, az utak szegélyezésére. A lovas-ság a mecsettől oldalt alant elterülő gyakorlótérre vonúlt fel. Egyiknek fehér, másiknak fekete, a harmadiknak pej lova stb. van csapatonként. Egyik ezred zászlós kopját viselt (ulánusok).

A gyalogság a Jildiz-kioszkból a Hamidié mecsetbe vezető út két során állott fel. Festői látványt nyújtottak a különféle egyenruhájú csapatok. A sziriaiak zöld turbánnal fejkön, az albánok fehér bőbugyogójukkal, mindenik másként uniformirozva. Víg zenészővel s a török sipok mélabus hangjai mellett vonultak fel előttünk, lófarkas hadi jelvényeikkel.

A meghívott vendégek elhelyezkedése után a

diplomatak érkeztek, majd a kis hercegeket hozták és vezették nevelőik (ősz szakálú hodsák) a mecset felé. Megérkezett a szultán két nagy fia is, a trónörökös és öccse, erőteljes, izmos, tejarcú leventék s a mecset bejárata előtt fehér lóra ülve várakoztak császári atyjokra.

Csakhamar egy „fekete sereg“ közelget a palota felől: a *háremőrök*. Hosszú-karú, kifordított ajakú, lócslábú talmi legények, hosszú fekete kabátban, európai szalon öltözetben, a kik méltóságuk tudatában szemtelenül vigyorogtak jobbra-balra. Élükön egy magas nyurga öreg ur lépkedett, háta mögött négy inassal. A katonaság tiszteleg. Csodálkozva kérdezzetik: ki ez? talán valamely afrikai tartomány alkirálya? Korántsem, hanem az *eunuchok főnöke*, a szultán háremének főgondviselője, az első udvari méltóság, a ki rangban a nagyvezért is megelőzi. Címe: fenség, son Altesse. Ő az első „valóságos belső titkos tanácsos“ s azért tiszteleg neki a katonaság. Külsejére olyan, mint a többi fekete eunuch, csak még csunyább s önérzetesebb.

Fokozódó kíváncsisággal várjuk a következőket s ime udvari fogatok közelednek a palota felől: a *háremhölgyek*. Öt-hat kettős fogat, félig lebecsátott függönyökkel. Az egyikben a természetes anyaszultánné ül, szemben egy udvarhölgygyel, fekete selyem ruhában, fekete fátyollal. Utána az egyik kocsiban a hátulsó ülésen két viruló szépségű hercegnő (egyik szakasztott mása a trónörökösnek), szemben egy serdülő bájos leányka, kik mosolyogva vidáman tekingetnek az európaiak terraszára. Rózsaszínű, pókháló finomságú, selyem fátyol alig fedi el, sőt még ígézőbbé teszi hófehér rózsás arcukat. A többi kocsikban is asszonyok és lányok, a szultán közvetlen családjából.

A kocsik befordúlnak a mecset udvarára s oldalfélt felállanak, az eunuchok köréjük sorakoznak. A háremhölgyek a mecsetbe nem mennek be, ott a kocsik belsejében várják végig a ceremóniát.

Újabb látvány közeledik: két, együlékes udvari fogatot vezetnek leborítva, a kocsis gyalog lépked mellette. Az egyik elé két fehér, a másik elé holló-fekete ló van fogva, aranytól csillogó szerszámmal.

Ezek egyikén fog a szultán a mecsetből visszahajtatni, amelyiket az utolsó perczben választani fogja. Régebben lóháton ment a szelamlikra, újabb időben kocsin teszi meg ezt a rövid útát.

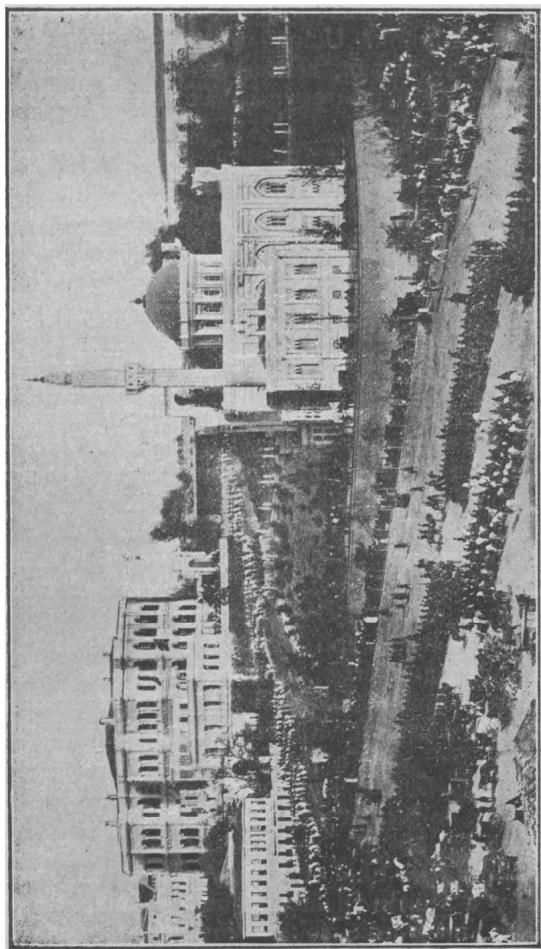
Miután mindenki elhelyezkedett, két-kerekű taligákon szentelt sárga homokot hoztak elő, azzal hintették be az útát s a vízvezeték csövét ráeresztve meglocsolták, hogy a padisah érintetlen porondon vonuljon a mecsetbe.

A várakozás izgalma a tetőfokra hágott, midőn 12 óra után trombita harsogás jelzé a szultán indulását. A palota kapujában, a domb élén feltűnik a testőrség lovascsapata s ragyogó fényes sereg omlik alá a meredek úton.

A palotaőrök minket is egy lépéssel hátrább léptettek a terraszkorlátjától s ők magok helyezkedtek el előttünk, hátunk mögött pedig feketeruhás, fezes titkosrendőrök figyeltek minden mozdulatunkra. Látcsövet pl. nem szabad használni, az őrökkel társalogni sem. Minden 5 — 5 európaira jutott egy-egy palotaőr és rendőr.

A mecset minaréján megcsendül az udvari műezzinnek (egy őszszakálú főpapnak) szépszavú éneklő hangja, amely a próféta utódát a kórán szavaival üdvözli.

A katonaság tiszteleg és fenszóval élteti a padisahot, aki ragyogó, nyitott fogaton ülve (szem-



Jildiz-kioszk. — Szelamlík. — Hamidié-mecset.

ben a hadügyminiszterrel) ide-oda köszöntgetve halad el előttünk. Utána mennek gyalogszerrel udvarának, államának, hadseregének főméltóságai s a diplomataik, fényes egyenruhák tarka színpompájában.

Míg a szultán a mecsetben ájtatosságát végzi, az udvari tiszték ezüst tálczákon valódi szultán-czigarettát hordoznak körül a külföldiek terrasán; végigkinálják a vendégeket s a maradékot marokszámra dugják szebre. Régebben fekete-kávé és édesség is járta, ez most elmaradt.

Az útát szegélyező katonaság azalatt elvonul, mintha a szultánt többé nem kellene őrizni.

Félóra múlva ismét mozgalmassá válik a mecset környéke. A mecset ajtajánál a lépcső terrasán feltűnik a szultán rokonszenves, tisztos alakja, kit nem annyira a 62 év terhe, mint inkább az uralkodás gondjai kissé megörnyesztettek.

A lépcső alján előáll a fehérlovas fogat, a főlovászmester felhajtja a kocsitakarót s a szultán (most már egyedül) beszáll a kocsiba, kezébe veszi a gyeplőt s maga hajt visszafelé.

A legsajátságosabb látvány most következik. Az udvar és hadsereg legfőbb méltóságai gyalog szaladnak a szultán kocsija után sigyekeznek annak egy-egy részecskéjét érinteni, hogy így mintegy testükkel fedezzék a padisahot. A két elhízott lónak húzni sem kell a kocsit: a miniszterek és tábornokok tolják azt egyesült erővel.

Midőn előttünk rohan a tarka sereg, mi háromszoros *éljen*-t kiáltunk, úgy értesülvén öreinktől, hogy a szultán nemcsak nem bánja, de sőt szereti a magyarok rokonszenvének ilyen tünnetését.

A szultán az éljenek hallatára kellemes meg-

lepetéssel tekint fel hozzánk s jobb kezéből a gyeplőt kieresztvén, kézintéssel viszonozta a szíves köszöntést.

Nemzeti színű kokárdás kis csapatunk általános feltűnést keltett s a rokonszenv nyilvánulásának nem egy tanújelét élveztük a törökök részéről.

Azok a kiránduló társaink, akik belépő-jegyeket az idegenek terraszára nem kaptak, a nagy közönség előtt a mecset közelében nyertek helyet, a honnan a szultán mecsetbe vonulását szintén jól láthatták.

Örökre feledhetetlenül vésődött emlékezetünkbe ez a tündérlátványosság, mint egy megelevenült jelenet az ezeregy-éj regéből.

* * *

A fényes ünnepnapot nem fejezhettük volna be stylszerűbben, mint azzal, hogy délután kikocsikáztunk az *európai édes-vizek* mellé, gyönyörködni a török főváros úri közönségének és a népnek ünnepi mulatozásában.

Az »európai édes-vizek« Konstantinápolynak ugyanaz, ami Budapestnek a Városliget, Bécsnek a Prater, Párisnak a Bois de Boulogne, vagy Szentpétervárnak a szigetek. Ott mulat, szórakoz s ad egymásnak találkozt az úri közönség, a hercegektől az effendikig, a szultán háremétől a basák, bégek stb. hölgyeiig s a népnek alsó rétege.

Száz meg száz úri-fogat és bérkocsi gördül végig a széles pérai-úton, az európai stílű paloták között. Sokan lóháton, egy-egy család az ősrégi keleti kétkerekű magos arabákon, a nép gyalog megy kifelé a szabadba. Sokan a vízi útát választják s kaikon mennek az Aranyszarv-öböl csúcsa felé. A kocsi úton menve a város végén feltűnik egy nagy kaszánya: a tűzérségé. Török kocsisunk

úgy magyarázza meg, hogy az a *bum-bum* (ágyú) *kassárnya*. A külváros utczái, útja, mocsaras bukkanói erősen emlékeztetnek keletre.

Kiérünk a mezőre, balra látszik a ferikői temető, hol több honfitársuuk aluszsa örök álmát. Ott nyugszik Rákóczi Ferencz udvari orvosa, langenthali dr. Lang Ambrus (m. h. 1725.), kinek sirját diszes síremlék jelöli. Mellette még diszesebb fehér márvány síremlék (sarkophag) áll, melyet az 1849-iki emigráció némely tagjai tévesen Rákóczi sírkövének tartottak.

Az út kopár mezőségen át bozótos dombéltre vezet s onnan merész kanyargással száll alá egy kies völgybe, melyen végig egy kis folyó vize csörgedez az Aranyszarv végső nyulványába.

A ligetet a kocsik raja lepi el, úgy annyira, hogy az előrehaladás csak lépésben történhet s a közlekedés perczekre fennakad. A kocsik kettőshármas sorban torlódnak egymás mellé. Kitűnő alkalom megfigyelni a háremek féltett kincseit, akik legkevésbé sem idegenkednek a gyaurok fürkésző, kíváncsi pillantásaitól, sőt szívesen viszonzozzák a könnyű fátyol alól.

Akadtt köztük olyan is, aki pláne csókot intett a kezével, — nem ugyan nekem, hanem mellettem ülő feleségemnek.

Ott kocsikáztak az udvar hölgyei is, lovas eunuchok seregétől körülrajongva. A herczégek, basák ép oly kevésbé haladhattak előre, mint a bérkocsik. Rendőr nem alkalmatlankodik . . . mundus se expedit.

A víz tükrét karcsú csolnakok (kaikok) lepik el, szól a zene és dal s mindenki élvezi a tavasz és élet gyönyörűségét.

A nép fák árnyékában tanyáz, szörpölgetve

az édességeket, rágicsálva a keleti bogyók piritott magvait.

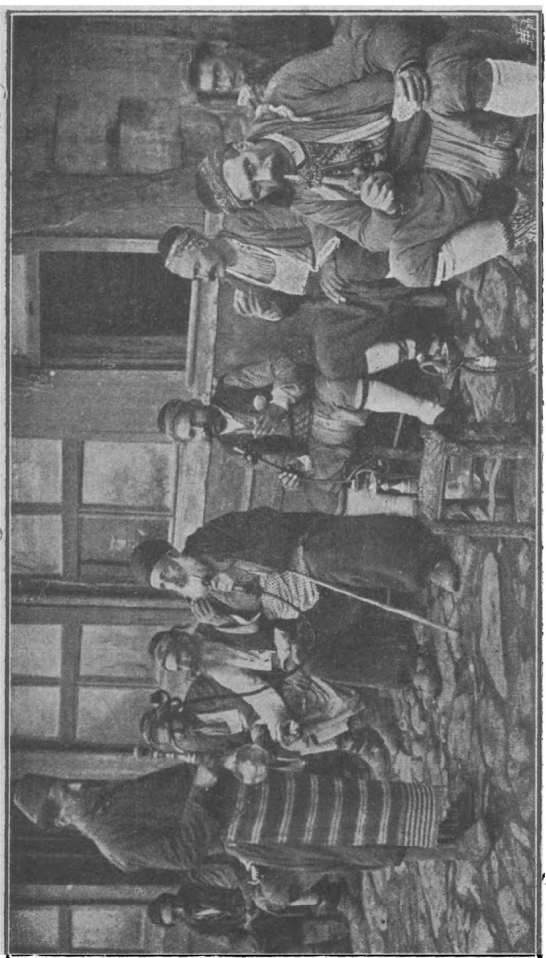
Az esthajnal közeledtével a csolnakok sietnek az öböl felé, kocsik, lovasok fel a hegynek, vágatva, vissza a városba. A mezőn az eunuchok lovas versenyt rögtönöznek. A háremek halványszínű, bánatos paradicsommadarai visszatérnek az aranykalitkákbba a rövid szabadság után.

Mi pedig szállodánkban, a Bristol-hotel nagy éttermében, a hosszú közös asztal mellett, élénken társalogva cseréljük ki a ragyogó szép napnak tüntető élményeit s mindnyájan megegyezünk abban, hogy kelet színpompája, kelet poézise csodálatos varázsszal hat a mi túlcivilizált kedélyünkre.

A keleti ember sajnálja az európaiat az ő egyhangú ruházata s ahhoz hasonlóan szürkének vélt kedélyvilága miatt; mi pedig irigyelhetjük azt a naiv egyszerűséget, gyermekes életörömet, mely a keleti emberek lelkivilágát oly derűssé s igénytelensége mellett is oly poétikussá teszi.

Az az egy bizonyos, hogy kelet sokkal színe-
sebb, festőibb, mint a mi világunk, s hogy szívünk,
lelkünk valósággal felfrissül annak látásától.





Török kávéház.



V.

Török fanatizmus. — Tánczoló dervisek. — Üvöltő dervisek. — A szkutarii szent temető. — Ejub külváros és temetője. — Temetők a belvárosban. — Csorgó-kútak. — A persa gyász-ünnepély.

Akik a törökök történelmét ismerik, tudják, hogy az ozmánok egykori világhódító hatalmukat nemcsak kitűnő hadiszervezetüknek és vitézségüknek, hanem nagyrészt vallásos fanatizmusuknak köszönhetik, ami őket harcaikban lelkesítette.

Ennek a vallási fanatizmusnak manapság Konstantinápolyban kevés nyilvánulását láthatjuk. A szőnyeggel borított mecsetekben arczraboruló mozlimok halkán mormolják imájokat s legkevésbbé sem zavarja őket a kíváncsi gyaurok köztük csoszogása a lábukra huzott bőrpapucsokban, legfőlebb arra vigyáznak, nehogy az idegen papucs nélküli lábakkal fertőztesse meg a dsámikat. Jól tudják, hogy az idegen megfizette e látványosságot s azért meg kell becsülni.

Istentisztelet után a nagy mecsetekben a hodsákat körülülük a szofták s ott hallgatják csoportokban a kórán-magyarázatokat. A hodsák magas ülésen guggolnak s fenhangon kiabálják el leczkéjüket. A tanítványok félkörben kuporognak a szőnyegeken, kezükben könyvvel. Az idegenek megállnak felettük; a hodsá annál jobban, zavar-

talanul kiabál, de a fiatal szofták inkább pislogatnak a lefátyolozatlan gyaur nőkre, mint a szent könyvek szarkaláb betűire. S ilyen tanuló-csoport van egy-egy mecsetben három-négy. Vallásos rajongásnak semmi feltűnőbb jele.

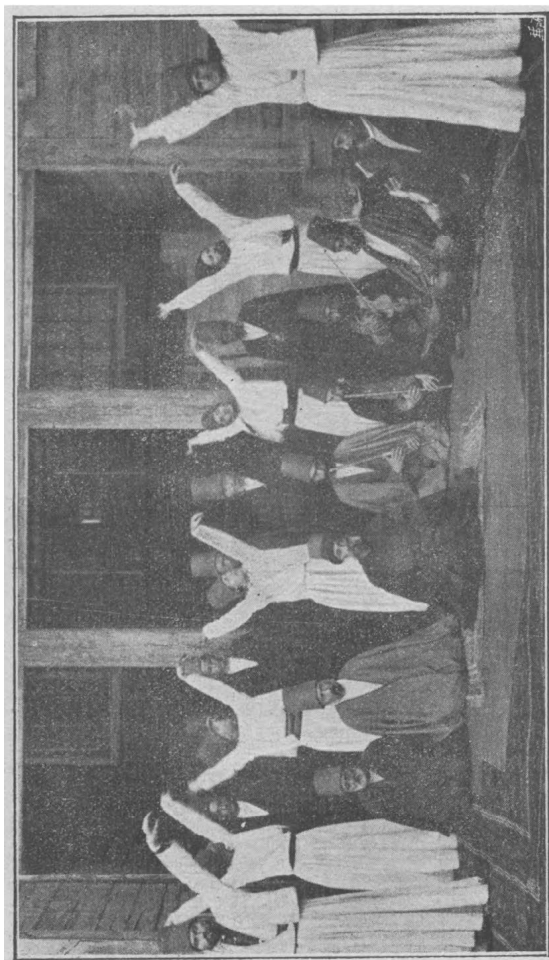
A vallásos fanatizmust a *tánczoló*, vagy az *üvöltő dervisek* közt kell keresnünk. Ezek aztán tulatesznek minden józan emberi képzeleten. De ezeknek a mutatványa is jóformán színjáték számba megy, melyet belépti-díj mellett lehet végig élvezni annak, akinek erős idegei vannak.

A *tánczoló dervisek* Pérában tartják hetenként egyszer, pénteken, látványos előadásukat. Egy másik a Kasszim-pasa városrészben vasárnap délután.

Egy kőralakú teremben körbe ülve guggolnak a kerek bő köpenyben burkolt dervisek (szerzetesek). Köröskörül elrekesztett oszlopos fülkékben ülnek és állnak a nézők, mohamedánok és idegek vegyesen. Fent a karzaton megszólal a zene, a hegedű húrja sírása s a töröksíp kesergő hangja. — Figyelni kezdünk: valami ismerős melódia üti meg fülünket, majd egymásra nézünk magyarok s nagy meglepetéssel constatáljuk, hogy a Rákóczi-induló nyitányát, azt a keserves melabús, panaszosan síró melódiát halljuk, mely a kurucz csatadal zúgó, tomboló accordjait megelőzi. Véletlen hasonlatosság-é, átvétel-é, vagy közös eredet? nem tudjuk eldönteni, de a feltűnő rokonság kétségtelen.

A guggoló alakok felállanak s körben megindulnak, lassú tempóban egymásután. A keleti fordulónál, a mihrab előtt szőnyegen guggoló főpap előtt mindenik meghajtja magát s átlépven előtte, visszafordul s még egyszer meghajlik s úgy folytatja körútját.

Egy forduló után a zene üteme sebesebbé



A tánczó dervisek.

válík s a második forduló után a főpap előtt megtett hajlongás után mindenik kiperdül a terem közepe felé. A bő köpeny s a ránczbaszedett szoknya ruha (mint a balerinák rövid szoknyája) hullámosan körbe lendül s látni engedi a papucsos lábak szabályos körforgását, melyhez a karok egyensúlyozó mozgása járul. A sort apró növendékek zárják be, akik zöld köpenyt viselnek.

Csakhamar az egész terem belseje el van foglalva nem annyira tánczoló, mint forgó alakokkal, akik mindig gyorsabb tempóban keringenek önön tengelyük körül. Ők sokáig állják ezt a dicsőséget, illetőleg járják a bolondját, ezt az örületes körforgást, de a nézők feje hamarabb beleszédül s az ideges nem igazhivők, főkép a nők, egy-egy félóra után menekülni igyekeznek a szédítő látványtól s a fülledt levegőből. Csak akinek erős idege és jó feje van, várja meg a végét, midőn egy vagy másfél óra múlva a mindig gyorsabban és gyorsabban körforgó dervisek a kimerültségtől összeesnek.

A szédítő látvány annyira hat a nézők idegeire, hogy szállodánkba visszaérve s az ebédhez ülve, útitársnőink panaszolkodtak, hogy még mindig forog velük a világ. A dervisek közül a gyakorlottabb előtánczosok valószínűleg még mindig karikáztak s a gyengébbek tán már kipihenték a körforgást s a mi fejünk még mindig imbolygott a szokatlan látványtól, ami nem annyira szép, mint inkább különleges.

A vallásos rajongásnak még különösebb nyilvánulása az *üvöltő dervisek* produkciója Skutari-ban, csütörtökön d. u. 2 órakor.

Helyi hajók közlekednek negyedóránként az újhíd (Jeni-köprü) mellől, melyek félóra alatt átvisznek az ázsiai parton terraszszerűleg emelkedő szent

városba. A sok mecset között ott van az üvöltő dervisek tekkéje (kolostora), egy ódon épület, melynek nagytermében körben ülnek a dervisek. Ezt a szerzetet Rafai Seid Achmed még 1182-ben alapította. Gyakorlataikon laikus mohamedánok is részt vesznek az alacsonyabb néposztályból. Azt hinné az ember, hogy komédia az egész, melynek főcélja a belépti-díj (5 piaszter), ha nem látná az ember a vallásos őrzöngésnek idegrázó jeleneit.

Imával kezdődik, de a dervisek nem a szokott imaszönyegen, hanem juhbőrön ülnek. Előbb körbe ülve mormolják imájokat, majd felállanak s lenhangon szótagolják *lailah illa'llach* hiszekegyjüket. Minden szótagot egy-egy hajlással kísérek előre, hátra, jobbra, balra szabályosan, ütemszerűen. Főpapjuk a *seik* a kelet felé helyezett mihrab előtt állva adja a jelt taglejtéssel és hanggal. A hajlongás mind gyorsabb és gyorsabbá válik, a kiabálás lármává, majd üvöltéssé fajul, a hosszú hajak és szakálak mint a fák galya a viharban, szétkuszálva röpködnek föl és alá, a fáradt ajkak tajtékzanak s a vad hajlongás végül örült tánczba csap át. S e tomboló üvöltés alatt két énekes csengő hangon éneklí a próféta s az alapító aszkéta dicséretét. A seik még gyorsabb mozgásra és üvöltésre ad jelt s a szent örületben némelyek falhoz verik a fejöket, mások ájútán esnek össze tajtékozva, némelyiknek erőszakkal tömik be a száját. Az elájultakat elcipelik s a vad tombolás lassanként lecsilapúl.

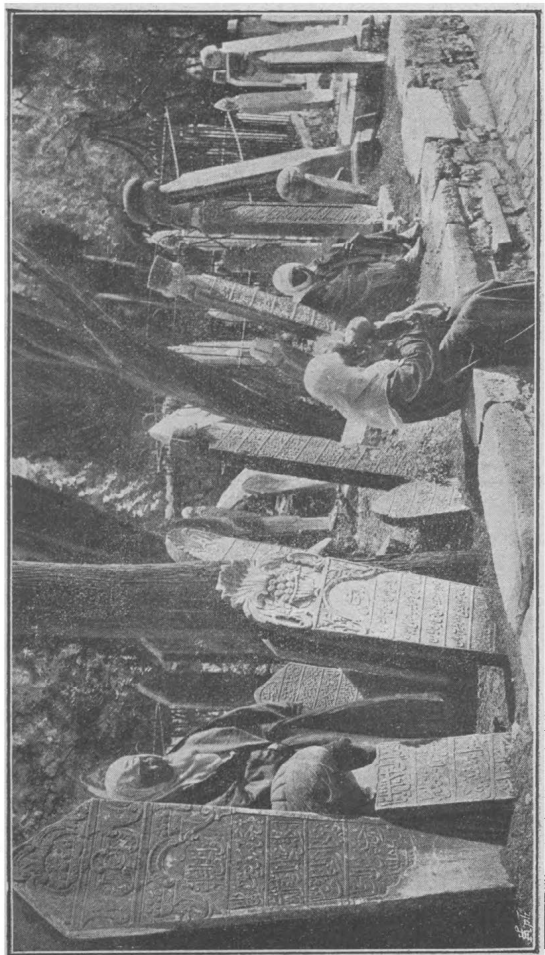
Aki végig bírta élvezni e tragi-komédiát, annak új, szokatlan látvány kínálkozik: gyermekgyógyászat ördögűzéssel. A seik beteg kis gyermekeket fektet a padlóra, arczzal lefelé fordítva. Aztán a főpap két dervis által vezetve rálép a

szerencsétlenekre s óvatosan végig tapos rajtok. Ettől a szent massage-tól — azt hiszik — hogy meggyógyúl a beteg gyermek, ha meg nem hal. Még csecsemőket is gyógyítanak így. Ennél tán még a mi javasasszonyaink ráolvasásai is egészségesebbek, attól legalább nem lesz betegabb az ember.

Ha már Szkutariba átjöttünk, ne mulasszuk el megtekinteni a kelet legnagyobb és legszebb *temetőjét*. Egy óriás ciprus-erdő ez, mely Szkutari felett a magaslaton egy órányi hosszúságban s félórányi szélességben terjed el, szép úttal átszeldelve. A sötétzöld ciprusok alatt a márvány sírkövek erdeje fehérlik s alant nem messze a márványtenger habjai mossák a partot. Az igazhívő török Ázsia földjébe kíván temetkezni, innen van a temető rengeteg kiterjedése. A síremlékek között a török szobrászat műremekei láthatók. Nem utolsó köztük az a hat márványoszlopon nyugvó kupolás türbe, a temető útjai keresztezési pontján, mely alá Mahmud szultán, a múlt század elején élt nagy reformátor, kedvencz paripáját temettette.

A síremlékek kivétel nélkül márványból vannak, ami itt nagyon olcsó. A szegényeké két lapos márványlapból áll; a főnél lévő 4 láb, a lábnál 3 láb magas. A férfi síremlékét turbán vagy fez jelöli, a nőét levél, vagy kagyló díszítés. Ha a turbán nem a sírkő tetején, hanem féloldalt áll, azt jelzi, hogy az illető lefejeztetett. A feliratok, mely az illető nevét, rangját és halála idejét ékes keleti körülírással jelölik, nem bevésve, hanem kidomborítva vannak kifaragva, mint a régi székely kapuk virágdíszei és feliratai.

Amint a szkutari temetőt Ázsiában, ugyanolyan szentnek tartják Konstantinápolyban *Ejüb*



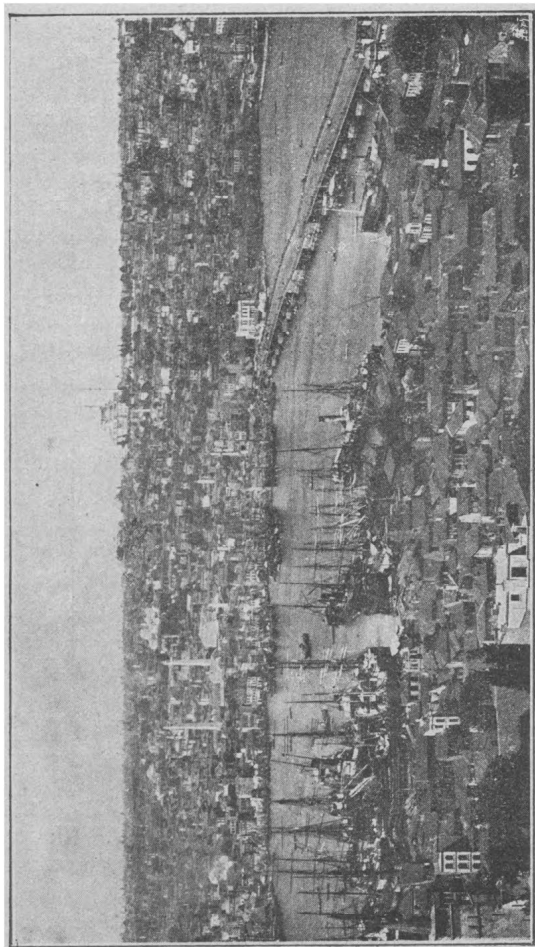
A szkutarii temetőből.

külváros *temetőjét*, az Aranyszarv északnyugoti felső hajlásánál. Ez a muzulmánok legszentebb helye Európában, a hová éppen azért előszeretettel temetkeznek. Festői képe van már magának a külvárosnak is, melyet kertek és cziprus-ligetek öveznek, a temetőt pedig a szép mauzoleumok és művészileg faragott síremlékek valóságos iparművészeti kiállításává teszik a török műépítészetnek és szobrászatnak. A szultánok családtagjai, nagyvezérek, basák s török előkelőségek hosszú soroza'a van itt eltemetve.

A helyet történeti és vallásos kegyelet és szép fekvése teszi vonzóvá és látogatottá. Az *Ejüb* nevet Mohamed próféta zászlótartója és bajtársa emlékére nyerte, aki Konstantinápolynak 672-ben történt első ostroma alkalmával itt elesett és eltemettetett. Sirját a törökök 1453-ban az ostrom alatt állítólag egy molla látomása következtében felfedezvén, ez a már lankadó harci kedvet újra feltüzeltette s midőn a várost elfoglalták, II. Mohamed szultán *Ejüb* sirja mellett a pompás *Ejüb-mecsetet* építtette. Ezt a törökök máig is annyira szentnek tartják, hogy nem-muzulmánnak még előcsarnokába sem szabad belépni. Ebben a mecsetben övezik fel az új szultánokat trónralépésük után a dynasztia alapító Ozmán kardjával. Ez a közjogi aktus ugyanolyan jelentőségű, mint nálunk a koronázás.

A mecsettől egy meredek utca vezet a temetőn át az *Ejüb-tetőre*, honnan gyönyörű kilátás nyílik a városra, az Aranyszarvra és az európai édes-vizek felé. Itt táborozott Bouilloni Gottfried keresztes hada. *Ejüb*ről rendes hajóközlekedés van, melyen, vagy kaikon a viziút igen érdekes, főképp esti világitásnál, Galata felé.

Temetők és sirboltok (türbe) nagy számmal vannak a város belsejében is, mert a törökök val-



Sztambul látképe a régi-híddal és II. Mohamed mecsetjével.

lások kegyelete a halottak sirnyugalmát nem engedi háborgatni, mint nálunk történik, hol a sirban is csak ideiglenes lakók vagyunk. Jelenleg ugyan a belső városrészekben nem temetkeznek, de a régi temetők a házak között lépten-nyomon előtűnnek, mohos sirköveikkel s egy-egy nagyobb türbével. Leghíresebb köztük *Mahmud szultán sirmecsetje* (türbé-je), melyben az 1839-ben meghalt nagy reformátor, anyja, nővérei és fia *Abd-ul-Azisz* szultán (m. h. 1876. jun. 4.) nyugszhatnak. Koporsójok gazdag pompával van felékesítve, ragyogó keleti szövetekkel letakarva, fejük felett fez, indiai kasmir sállal körülvéve s gyémántos foglalatban kőcsagtollas forgóval ékesítve. Előttök gyöngyházás könyvvállványon a szultánok kéziratos *kórán* könyvei, festményekkel diszitett pergamen lapokon.

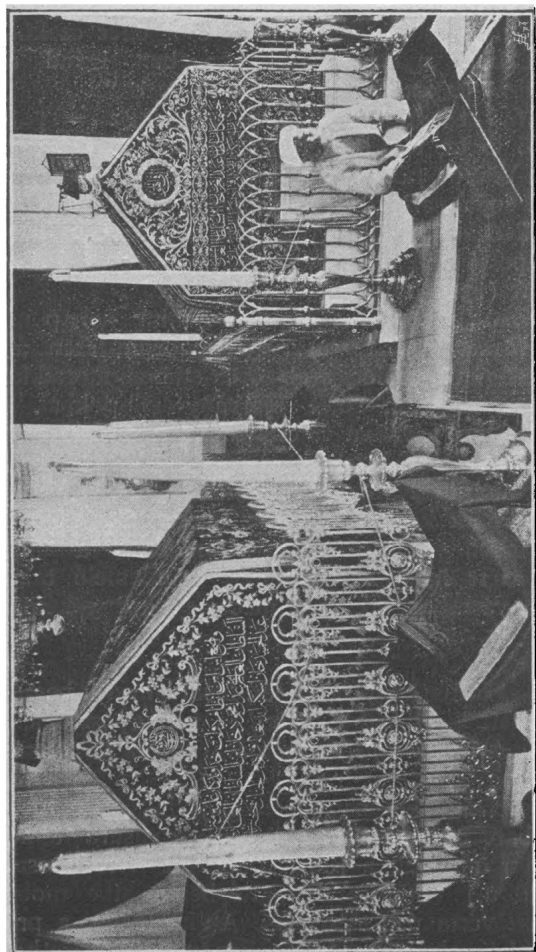
A vallások kegyelet alkotásai közé tartoznak a nyilvános *csorgó-kútak* is.

A töröknek a kórán rendelete szerint napjában többször kellén mosakodni: aki nyilvános kútat épített, az egyúttal Allah tiszteletére hoz áldozatot.

Ez a vallások jelleg teszi a konstantinápolyi csorgó-kútakat nevezetessé s ez az oka, hogy ezek a kútak nagyrészt igazi műalkotások.

A legszebb közöttük *III. Ahmed szultán kútja*, mely a szeráj közelében, az Aja-Sofia udvarában ékeskedik.

A négyszögletű, pagodaszerű épületnek mind a négy sarkán van egy-egy csorgó-kút. Mindenik egy-egy építészeti műremek. Márványoszlopok között márvány medence, gyönyörű mennyezettel, a keleti ornamentikának ragyogó díszítéseivel. A mennyezeten török feliratok, egyik magától Ahmed szultántól származik s így szól:



Mahmud és Abd-ul-Azisz szultán sírja.

„Ahmed szultán emlékezete csörgedez ezekből a csövekből, nyisd ki isten nevében, igyad az éltető vizet és imádkozz Ahmed lelkeért.“

A felírat betűinek számértékéből 1141 (=1728) esztendő jó ki, midőn a kútat befejezték.

II. Vilmos német császárnak finom diplomata érzéke sugalmazta, hogy mivel tehetné magát népszerűvé a törökök előtt, midőn második konstantinápolyi útja emlékére egy díszes csorgókútat építtetett (1900-ban.)

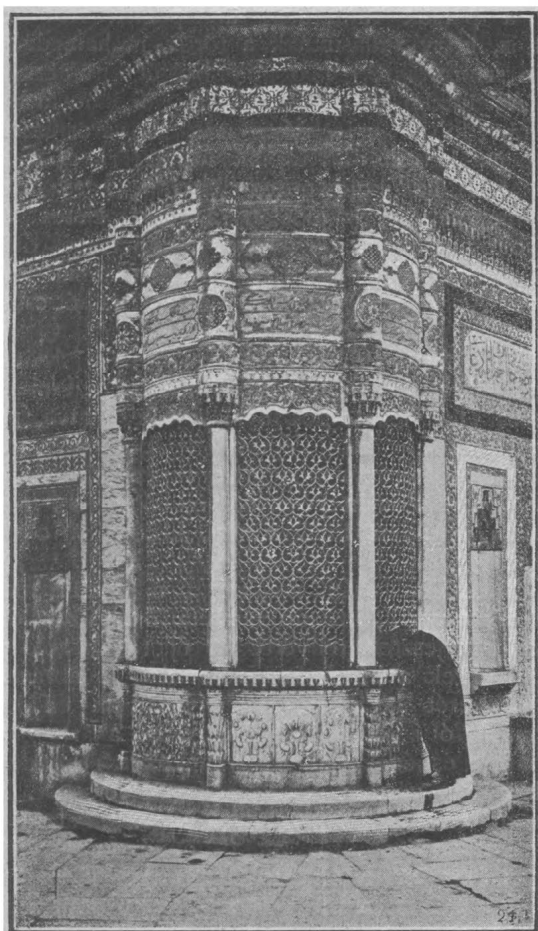
Vilmos császár kútja (vagy mint a nép nevezi: *Alemanni csecsme*) a hyppodrom-téren áll. Nyolczszögletű épület, arab-török-stilben, mozaikkal diszitett kupolával, sötét márvány-oszlopokkal. A csurgók felett felváltva a császár és a szultán neve ragyog mozaikból kirakva.

A kútépítést mint a népnek nyújtott jótétemény tekintik keleten, amit az uralkodók előjogának és némileg kegyeletes kötelességének tartanak. Éppen azért ilyen csorgó-kútak mindenfelé találhatók a városban, főkép a mecsetek környékén.



A vallásos kegyeletről és fanatizmusról beszélvén, annak legszilajabb, véres és vérfagyasztó jeleit a *persa ünnepély* alkalmával láttuk Konstantinápolyban.

A persák, kik nagy számmal laknak a török fővárosban, muharem hó 10-ike, az asura ünnep előestéjén ünneplik a Kerbela mellett vívott csata (680 Kr. u.) emlékeztét, melyben a síta mohamedánok vértanúja, *Husszein*, Ali kalifa fia, a próféta unokája elesett, a Jezid ellen vívott ütközetben. Tulajdonképen a vértanú Husszein *sírató-estéje*, évenként megújuló halotti tora ez a gyászünnepély,



Ahmed kútja.

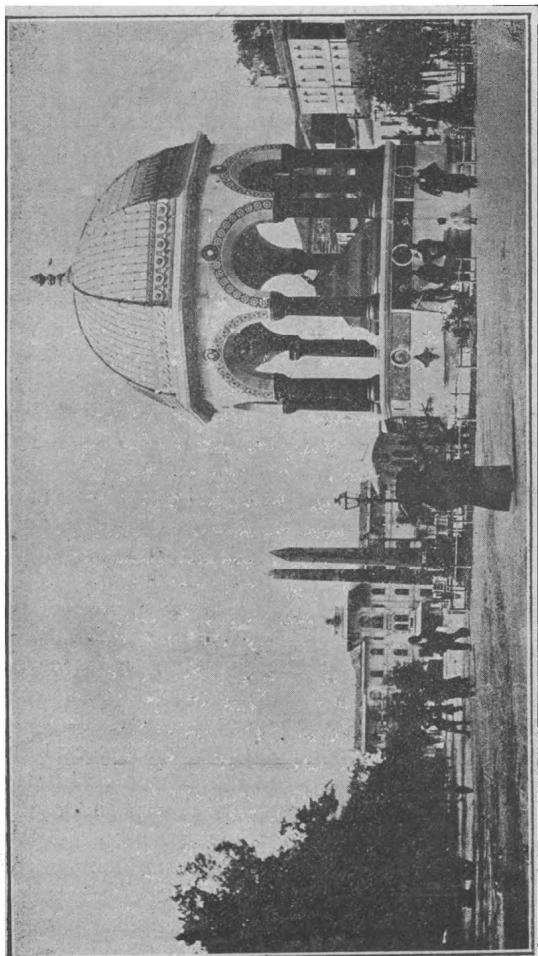
amit a persák tünnetőleg ünnepelnek már csak azért is, hogy vallásuknak a török mohamedánoktól (a szunnitáktól) való különbségét kitüntessék.

Az ünnepély a *Valide-hón* ne ú karavánszeráj udvarán folyik le (a Mahmud-pasa városrészben), hol persa kereskedők tartják árúraktárukat és irodájokat. A ház kolostorhoz hasonlít, nagy udvara van, melynek négy oldalán 2—3 emeletes árúcsarnokok vannak, melyekben főképp mesés drágaságú és szépségű persa szőnyegek vannak felhalmozva. Az udvar közepén egy imaház és két csorgókút áll.

Ez a tágas udvar, fáklafénnyel és gázlánggal megvilágítva volt most is az ünnepély színhelye. A házak fala fekete posztóval volt beaggatva, persa szőnyegekkel, a sah képeivel felékesítve s itt-ott ázlángokból kórán-mondatok ragyogtak alá. Az udvar négy oldalán széles út volt elkerítve a menet számára, melyen kívül a néző közönség tolong s bámul.

Napszállat után megindult a hosszú menet. Elöl fáklavivők, utánok zászlótartók. A zászlónyel végén kiterjesztett tenyeret (öt újjat) ábrázoló pléh lapok. Ezek a hí Abbas vértanúságát ábrázolják, akinek kezét levágták, amiért Husszein elfogott s szomjúságtól gyötört családját vízzel akarta ellátni. A papok és énekesek gyászénekeket zengedeznek és Husszein vértanúságából idéznek verseket. Majd éktelen zene (a mi fülünkben igazi macskazene) következik, fúvó, ütő, zengő-bongó hangszereken, melyek együtt rettenetes hangzavart idéznek elő, melyhez képest a mi veterán- és tűzoltóbandáink igazi mennyei zenekar számba mennek.

Messziről valami tompa döngés s éktelen kiabálás hangja közeledik. Ezek az önkinzók cos-



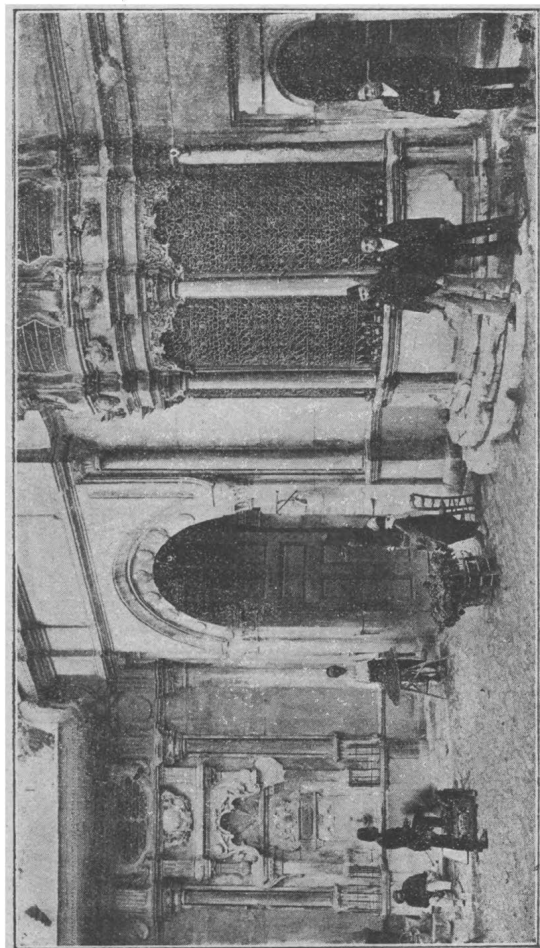
A német császár kútja.

portjai. De mielőtt ezek a csoportok hozzánk érnének, néhány felöltötött lovat vezetnek, köztük egy fehér lovat, fehér lepellet leborítva, a lepel vérrrel befecskendezve s nyilakkal átszurkálva. A nyereghez bevézett szárnyú fehér galamb van kötve, amely a füstketítő zaj és zene hangjai között félénken röpked ide-oda, ameddig a zsinog engedi. A fehér ló a csatában elesett Husszeinnak az ütközetben megsebesült lovát s a véresszárnyú fehér galamb a vértanú elszálló tiszta lelkét jelképezi. A fehér ló után három megkötözött kezű gyermek megy, akik Husszeinnak fogságba hurczolt három gyermekét ábrázolják.

A vértanút és családját jelképező csoport után két sorban erőteljes férfiak következnek, akik jobb kezükkel meztelen bal mellükre hatalmas ütések mérnek s közben Ali két fia: *Husszein! Hasszán!* névét kiabálják. Az ütések nemcsak színlelik, hanem olyan erősen és komolyan csinálják, hogy csak úgy döng beléje mellkasuk és bal mellök ökölnyire dagad és kékül a súlyos csapások alatt.

A *mellpaskolók* csoportja után más csapat következik: a *hátostorozóké*. Ez még borzasztóbb látvány, mely a középkori keresztény flagellánsokra emlékeztet. Ezek meztelen hátukat vaslánczczal ütik és pedig oly istenesen, hogy hátuk nemcsak megkékül, hanem a hova a láncz vége ér, tallérnagyságú sebeket üt, melyről a bőr czafatokban lóg alá.

Még rettenetesebb látvány a harmadik csoporté: a *fejvagdalóké*. Fedetlen, leborotvált fővel, talpig fehér ingben, meztelen handsárral kezükben vonul a harmadik fanatikus csapat, két sorban egymás mellett, előbb csak kiabálva s a handsárral hadonázva egymás felé. Később, néhány forduló után,



A „Nuri-Osmanie“ mecset kapuja és kútja.

saját fejöket és homlokukat kezdik vagdalni. A vér elborítja arcukat, fejöket, lecsorog a fehér ingre, amely egész talpig véressé válik. Az aludt vér összegyűl fejükön, nyakukon, a szemgödörben, a handsárral letörlik s folytatják az önmészárlást.

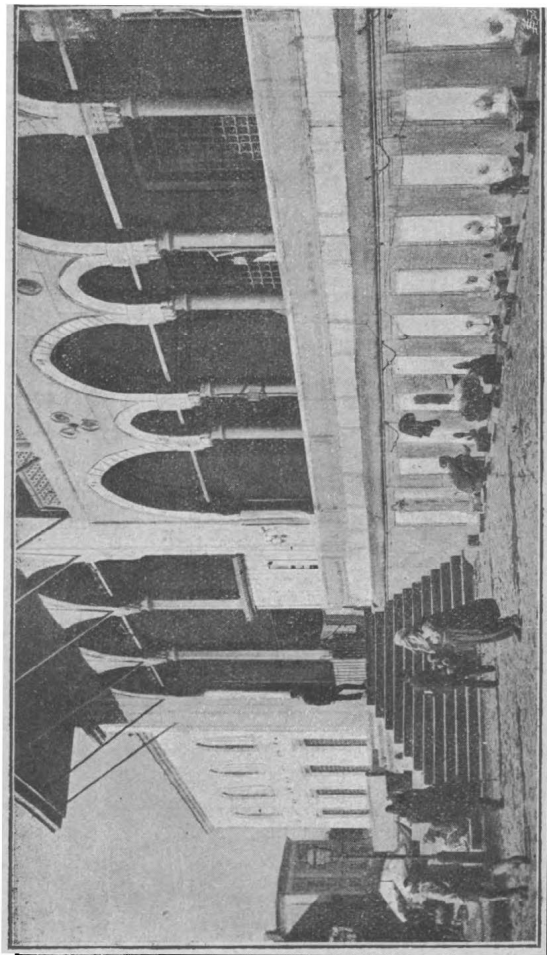
A csataordítás még rémesebbé teszi e vad látványosságot. A két vagdalkozó sor között fegyvertelen emberek vonulnak, pálczával a kezükben, kik a magukról megfélemedezők túlerős vágásait mérsékelni igyekeznek, a vérletörlésében segédkeznek s az elaléltakat felfogják és támogatják.

Mindez hajmeresztő és vérfagyasztó látvány. A nézők közül többen rosszul lettek és egyik hórihorgas társunk elájult a vérengzés láttára. Társaságunk egy része, mely akkor érkezett, mikor már a vérengzés javában folyt, a véres alakok láttára megfutamodott s ott hagyta e kanibáli színjátékot.

Mig ez a vérengzés folyik, az öregebb persák, kik a menetben és vérengzésben nem vesznek részt, de körben állanak az úton, keservesen zokognak és törlik könnyeiket.

A menet többször megkerüli a hán udvarát, közbe-közbe megáll s akkor a vezető papok imádkoznak s a vértanú Husszein dicsőségét hirdetik.

A persa követség a hán egyik erkélyéről nézi végig a gyászünnepeket s az önkínzás főképp ott a követség színe előtt szokott leginkább eláradni. Megvan ennek a maga oka, mert — úgy hallottuk — a szegényebb önsanyargatók megfelelő jutalmat kapnak a követségtől s a követség fizeti a gyógyítási költségeket is. A véres alakok a vérfürdő után a persa követségtől külön fürdőbe szállítatnak, ahol sebeiket kimossák, bekötözik s az erősebben megsebesülteket orvosi kezelés alá veszik. Megtörténik, hogy egyik-másik belehal sebeibe;



Az anyaszultánné mecsetje (Valide-dsámi) előcsarnoka és csorgókútjai.

az ilyet nagy ünnepséggel temetik el, mint a vallás vértanuját. Láttunk is másnap ilyen temetést Szkutariban, ahova az összes persák ki szoktak vonulni a persa ünnep napján együttes imára. Az egész város talpon volt, az utcákat nagy tömeg lepte el, az erkélyek, ablakok s háztetők tele voltak kíváncsi néppel, kik a temetést és a persák felvonulását nézték.

Megjegyzendő, hogy a kiontott vérrel befecskendezett fehér ingeket jó pénzért adják el és veszik meg, halottak begöngyölésére, mert — hitük szerint — a szent napon kiontott vér Allah irgalmát biztosítja az abban eltemetett részére. Ez tehát a vérengzésnek üzleti oldala. De hogy komolyan és jobb ügyhöz méltó buzgalommal ontják vérüket, annyi bizonyos. Hallomás után azt hittük, hogy csak valami szemfényvesztés az egész; olyat is beszéltek, hogy marhavérrel töltött tömlőt tennének fejökre s annak a vérét ontják magokra; de saját szemünkkel győződünk meg, hogy ez mesebeszéd: biz' ott saját vérüket ontják és pedig rettenetes könnyelműséggel és vad fanatizmussal.

Az egész ünnepély legpoétikusabb része a befejezés.

Midőn a véres alakok elvonultak, a menet még egyszer körülvonul a hán udvarán s a mellpaskolók és hátkorbácsolók csapatát berekeszti a persa iskolák növendékeinek hosszú sorozata, hat éves gyerekektől a serdülő ifjakig. Az ifjak egyrésze már csak jelképileg veri a mellét s a kis fiúk kezében vízzel telt színes üvegedények vannak, azt jelképezve, mintha a szomjúságtól kinzott Husszain családjának vinnének üdítő italt a pusztába. A szép zsolozsmák, miket az ifjak énekelnek, meghatja az idegeneket is s Allah előtt is kedvesebb

lehet az ártatlan gyermekok szép éneke, mint a felnőttek vad csatakiáltozása és vérengzése. És itt önkénytelenül eszünkbe jut a mi Üdvöztőnk tanítása, hogy hagyjátok hozzám jönni a kisdedeket, mert ők a menyek országa. A gyermekek felvonulása úgy éreztük, mintha már keresztényi vonás lenne a sita persák ünnepélyén.

Késő este volt az idő, midőn e mesébe illő véres színjátékról hotelünkbe vonulva, hazatértünk. De sokáig előttünk lebegtek még a fehér lepelbe burkolt véres alakok árnyai s ezt a látványt nem feledjük el soha.





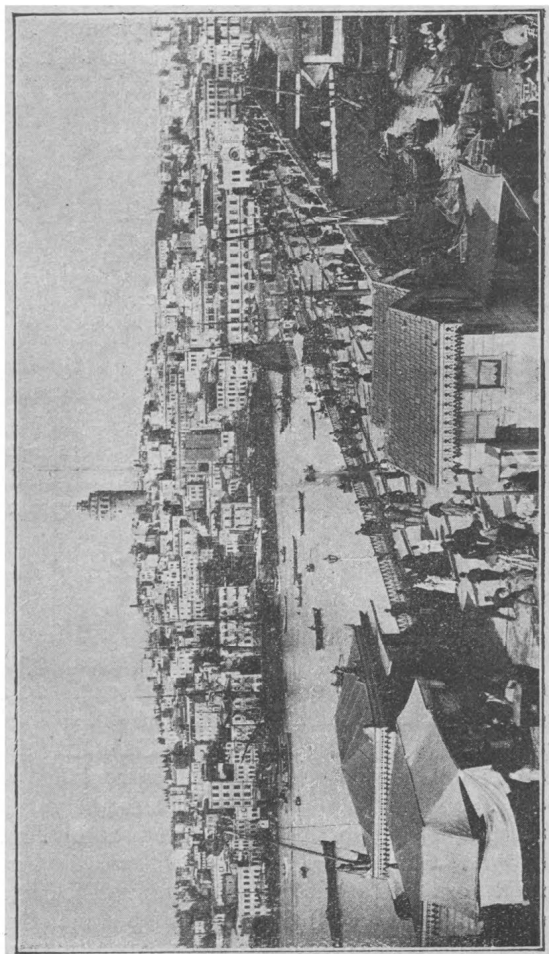
VI.

Szent-Benedek egyháza Galatában. — Zrinyi Ilona sirja. — Gróf Bercsényi Miklósné sirja. — II. Rákóczi Ferencz halála, temetése és sirja a Szent-Benoît templomban. — A sir felbontása és megvizsgálása. — Rákóczi József sirja. — Látogatásunk Rákóczi sirjánál.

A magyar szabadságnak legeszményibb alakja, a magyar nemzet egykori »vezérlő fejedelme«, Erdély utolsó választott fejedelme — *II. Rákóczi Ferencz*, tudvalevőleg, a galatai Szent-Benedek-(Saint-Benoît)-templomban van eltemetve.

A Szent-Benedek egyháza Galatában román stylben épült olasz építmény, még abból az időből, midőn Galata városát a genuaiak birták. Szentélyével keletnek, hegyoldalba van építve; északi hosszfala fönt magaslaton, a déli lent völgyben áll alapjával, minélfogva ez utóbbi sokkal magasabb. A déli fal mente a templom talapzatáig nagy magas üreget alkotván, ezt kriptává alakították, úgy hogy belülről felosztották fülkékre és kriptauregekre, melyekben egymás fölött és mellett vannak a koporsók.

Alulról a templomot régi kőfallal kerített udvar környezi, régi diszes kapuval. A főbejárás a templomba és a mellette épült kolostorba a nyugati oldalról fönt a hegyoldalon van. Az itt lévő főkapu



Galata lát képe az új hiddal.

felett latin felírás hirdeti, hogy a génuai uralom után sokáig romokban hevert templomot XIV. Lajos, a nagy francia király restauráltatta 1682-ben. Ugyancsak ő adta át a francia jezsuiták keleti missiójának egyházúl.

A templom azóta francia védnökség alatt áll s jelenleg a lazarista atyáké.

A francia védnökség kelthette Zrinyi Ilona, a bujdosó fejedelemasszony, Thököly Imre a »kuruczkirály« hitvese lelkében azt a vágyat, hogy e templomot válaszsza maga és családja tagjai temetkezési helyéül.

Az első magyar fejedelmi sarj, kit ide temettek, Thököly Imrének és Zrinyi Ilonának, Nándorfehérvárt 1694-ben született s egy éves korában Nikápolyban elhalt leánykája: *Thököly Zsuzsika* hercegnő. A gyászoló fejedelemasszony ez alkalommal különböző műtárgyakkal ajándékozta meg a templomot 1695-ben.

Nem sokára a fejedelemasszony: *Zrinyi Ilona* maga is követte leányát.

Zrinyi Ilona, miután a régi Nikodémia (Izmid) mellett a »Virágok mezején« épült villájukban 1703. február 18-án elhunyt, holttestét február 20-án koporsóba tették, Nikodémiába vitték s innen márczius 8-án hajóra tévén, 10-én Galatába szállították és még az nap este az itteni jezsuiták templomában »pompás solennitással« sirboltba helyezték, amint azt a fejedelem hú titkára, Komáromy János írva hagyta. Sirja fölé szép fehér márványlapot helyeztek czimerével s »donec resurgat« felíráttal. (Ez ma már nincsen ott.) Egy másik fehér márványlapot a sír mellett a koporsó hosszában a templom falába illesztettek. (Ez máig is ott van.) Hosszú

latin felirattal ékes szavakban hirdeti a dicső fejedlemasszony eredetét és történeti jelentőségét.)*

Ez a síremlék, mely Zrinyi Ilona sírját jelöli, a templom déli oldalhajójának vagy mondhatnók kápolnájának keleti végén, a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelt oltár előtt van, a templom déli oldaltalának oldalt jobbra legszélső ablaka alatt.

A harmadik magyar, kit ide temettek, s kinek hamvai itt nyugsznak: gróf Bercsényi Miklósnak, Rákóczy Ferencz vitéz vezérlő tábornokának és hű bujdosótársának felesége, *gróf Csáky Krisztina*.

Gróf Bercsényiné 1723. április 25-én halt meg Rodostón. Rákóczi is jelen volt, midőn — Mikes Kelemen szerint — e nagy úrasszony 69 éves korában mint a gyertya úgy aludt el. »Sokat kívánczozott szegény a mulandó hazájába (t. i. Magyarországba), de az Isten az örökös hazájába vitte.« »Igen jó erkölcsű ájtatos asszony volt, mindenkor nagy méltóságban élt és a szükségnek csak a hírért hallotta Nem is lehetett másképpen, leginkább mikor

*) *A síremlék felirata:*

Hic requiescit ab heroibus laboribus
virilis animi mulier, sexus sui ac seculi gloria,
celsissima domina *Helena Zrinia*,
Zriniae atque Frangepaniae gentis decus ultimum,
Thököli principis uxor, olim *Rakoczi*, utroque digna conjuge
magnis apud Croatas, Transylvanos, Hungaros,
Siculos inclita titulis,
factis ingentibus toto in orbe clarior.
Varios aequa mente fortunae casus experta,
par prosperis, major adversis,
cumulatis christiana pietata bellicis laudibus
fortem domino reddidit animam,
mortem eluctata in suo Florum Campo
ad *Nicemedensem Bithyniae* sinum

Anno salutis MDCCIII. aetatis LX. die XVIII.

Februarii.

Draskovicsné és Erdődiné volt, a harmadik urával is (t. i. Bercsényivel) mindenkor bőségben volt, még a bujdosásban is « »Ma tettük koporsóba szegényt — írja Mikes 1723. április 26-án — és gondolom, hogy a jezsuitákhoz viszik be innét Konstantinápolyba.«

Oda is vitték és a galatai Szent-Benedek egyházba temették. A rendház levéltárának egy főljegyzéséből tudjuk, hogy Bercsényinét eredetileg a templom chorusát a Xavéri szent-Ferencz kápolnájától elválasztó ívezet (árkád) alá temették. De ezt a kápolnát az 1730-iki tűzvész megsemmisítvén, a grófnő márvány sírköve is mésztartalmánál fogva megolvadt, annyira, hogy maga a koporsó is elszenesedett. A holttest maradványait a jezsuiták kegyeletből (az összesen 7000 piaszternyi gazdag alapítványt tevő) gróf Bercsényi emléke iránt — úgy látszik — átszállították a Rákóczi-család temetőhelyét képező déli hajó szentélyébe s ott az oltár előtt balra — Zrinyi Ilona koporsójával átellenben — helyezték nyugalomra.

Itt találta meg Thaly Kálmán 1889. őszén Bercsényiné koponyáját és csontjait, koporsó nélkül, márvány fedőkövek alatt, körüle felállított kőlapok közé fektetve, fejjel az oltár felé.

A régi márvány-emléktábla, melynek szívréható szép feliratát bizonyára maga Bercsényi szerkesztette, elpusztult;*) de a rokon kegyelet azt újabbal pótolta.

Ez az újabb, szép feliratos márvány emléktábla az új sír közelében, a templom mellék-hajóját elválasztó és tartó ívezetes oszlopnak a

*) A rendház levéltárából közölte Thaly K. a Századok 1890. évf. 12. l.



A galatai torony és lépcső.

kápolna felé eső oldalán áll. Az emléktáblát a gróf Csáky-család csináltatta.

Gróf Bercsényi Miklós maga is oda kívánt temettetni. Midőn 1725. őszén halálos betegségbe esett, Rodostóba hívatta Konstantinápolyból az ottani patriárka-helyettest, Mauri Péter kárhágói érseket s neki meggyónt. Aztán 3000 piaszterből álló kegyes alapítványt tett a galatai templomnak, hogy lelki üdvösségökért az ő és felesége halála évforduló napján egy-egy ünnepies gyászmisét, továbbá évenként 300 csendes misét tartsanak. Már előbb, felesége halála után 4000 piaszternyi kegyes alapítványt tett.

A St. Benoit-kolostor levéltárában máig is megvan Bercsényi alapítványának latin oklevele és a nyugta az 1725-iki újabb alapítványra készpénzben átvett 1200 piaszterről s 1800 piaszter értékű clenodiumokról. Ez utóbbiakból egy aranyozott ezüst *monstrantia*, a francia ötvösművészet barokk-stylú remeke ma is megvan a St.-Benoit-templomban.

Haláluk évfordulóján a két gyászmisét s a VII. Pius pápa 1808-iki bullájával 30-ra leszállított 300 csendes misét máig is mondják a templomban Bercsényi és neje lelki üdvéért.

Pedig Bercsényi nem nyugszik itt, hanem Rodostóban. Mikor ugyanis ő meghalt — 1725. nov. 6-án — akkor Rodostón és vidékén pestis lévén: holttestének Konstantinápolyba szállítását a porta — úgy látszik — nem engedte meg. Így aztán a rodostói Panajia görög templomba, gróf Esterházi Antal porai mellé temették. Mikes Kelemen azt írja: »Nem tudom valójában, ha azért nem vitték-e a testet Konstantinápolyba, hogy sok költségbe került volna, vagy azért, hogy nem engedték



II. Rákóczi Ferencz.

meg, de azt tudom, hogy egy kis görög kápolnában temették el.« Sirfelirata márvány emléktáblán máig is jelzi sirját.

A negyedik magyar, kit a galatai St. Benoit-egyházban temettek : maga a dicsőemlékű fejedelem, *II. Rákóczi Ferencz.*

Az ő haláláról ezt írja holtig hű főkamarása Mikes Kelemen, 1735. ápr. 8-án Rodostón:

«Az isten árvaságra teve bennünket és kivevé ma közülünk a mi édes urunkot és atyánkot három órákor reggel. Ma nagypéntek lévén, mind a mennyei, mind a földi atyáinknak halálokat kell siratnunk. Az isten mára halasztotta halálát urunknak azért, hogy megszentelje halálának áldozatját annak érdemével, ki ma megholt értettünk... O szegény árvaságra hagyta bennünket ezen az idegen földön. Itt irtóztató sírás-rívás vagyon közöttünk. Az isten vigasztaljon meg minket.»

Felbonczoltatása és bebalzsamozása felől így értesít, 1735. ápr. 16-iki levelében:

«A testet másnap felbontattuk és az aprólékját egy ládában tévén, a görög templomban (Rodostón) eltemették. A testet pedig a borbélyok (t. i. orvosok) füvekkel becsinálták (t. i. bebalzsamozták), mert még nem tudjuk, mikor vihetjük Konstantinápolyba. Az agya veleje annyi volt, mint két embernek szokott lenni, — esze is volt annyi, mint tizenkettőnek. A szívét Franciaországban hadta küldjük (a grosboisi kamalduli zárdába). A testet husvét után egy nagy palotán kinyújtóztattuk, ahol isteni szolgálat volt harmadnapig. A törökök nem hiszik, hogy megholt, hanem azt hirdetik, hogy titkon elment és mi mást öltöztetünk fel valakit helyében. Bár igazat mondanának. Tegnap az isteni szolgálat után a testet koporsó-

ban zártuk és egy kis házban tettük, ahol leszen mindaddig, míg szabadság nem lesz, hogy Konstantinápolyban viuessük.»

Rákóczinak az volt végső kívánsága, mit a fővezérhez halála előtt intézett búcsúlevelében is kért, hogy »testét az édes anyja mellé minden világi pompa nélkül nyugosztassák.« Ez be is teljesedett.

Konstantinápolyba viteléről és temetéséről ezt írja Mikes Kelemen 1735. jul. 18-án:

»A porta megengedvén, hogy titkon a szegény urunk testét Konstantinápolyba viuessük, egy nagy ládát csináltatván, a koporsót belé zárattam, hajóra tétettem és egy néhány magammal 4-én megindultam, 6-án Konstantinápolyba érkezvén, a ládát, akiben a koporsó volt, a jezsuitákhoz küldöttem. A koporsót kivéven belőle, felnyitották, hogy a testet meglássák. *Sírt pedig azon a helyen ástak, ahová temették volt az urunk anyját.* A kinek is csak a koponyáját találták meg és aztat a fia koporsójába bezárták és együtt eltemették.«

Az 1899-iki sirfelbontásnál azonban Thaly, Kálmánék a Zrinyi Ilona fejét nem a Rákóczi koporsójában, hanem a saját magáéban, a Rákóczié mellett, találták meg. Vagy Mikes csalódott, aki — úgy látszik — a sirba helyezésnél nem volt jelen, vagy lehet, hogy 1839-ben, midőn a sírokat felbontották, akkor helyezték vissza a Zrinyi Ilona koporsóját a maga koporsójába.

1839-ben ugyanis a templom javítása alkalmával a munkásoknak feltűnván, hogy Rákóczi sir-lapja a talapzatban kissé behorpadt, fölemelték s úgy találták, hogy alatta a ~~tégla~~boltozat egy helyütt beszakadt: ez okozta a horpadást. Leereszkedvén a sirboltba, ott két koporsót találtak s felbontották: az egyikben egy erőteljes férfit tetemei fekvének

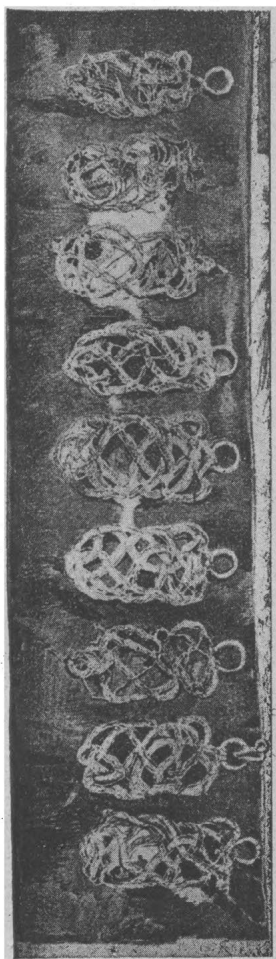
a (fejedelemé), a másik kisebb koporsóban egy gazdagon felöltöztetett női halott volt, még teljes épségben. A hír kiszivárgott a városba s nagy csődület támadt a templom körül, mindenki látni akarta a csodát. A környékből is mindenfelől érkezének jámbor keresztény betegek a templomba, a szent magyar fejedelemnő sirjához imádkozni, hogy az ő közbenjárásával gyógyulást nyerjenek. Egy szerzetes följegyzése szerint Zrinyi Ilona romlatlan és a néptől szentnek tisztelt holtteste egy egész hónapon át volt 1839-ben a St. Benoit-templomban nyitott koporsóban az ájtatos hívők szemléjének kitéve és azután az akkor Konstantinápolyban lakó három keresztény püspök által ünnepélyesen beszentalva temettetett újra el.

Thaly Kálmán 1889-ben engedélyt nyervén Rákóczi sirja felnyitásához, két koporsót talált a Zrinyi Ilona falba illesztett emléktáblája mellett, illetőleg alatt, a kápolna talapzatát fedő kőkockáktól m. e. lábnyi mélységben. A fal mellett közvetlenül van a fejedelemé, nagyobb és épebb koporsó, e mellett közvetlenül a kisebb és korhatabb, a Zrinyi Ilonáé.

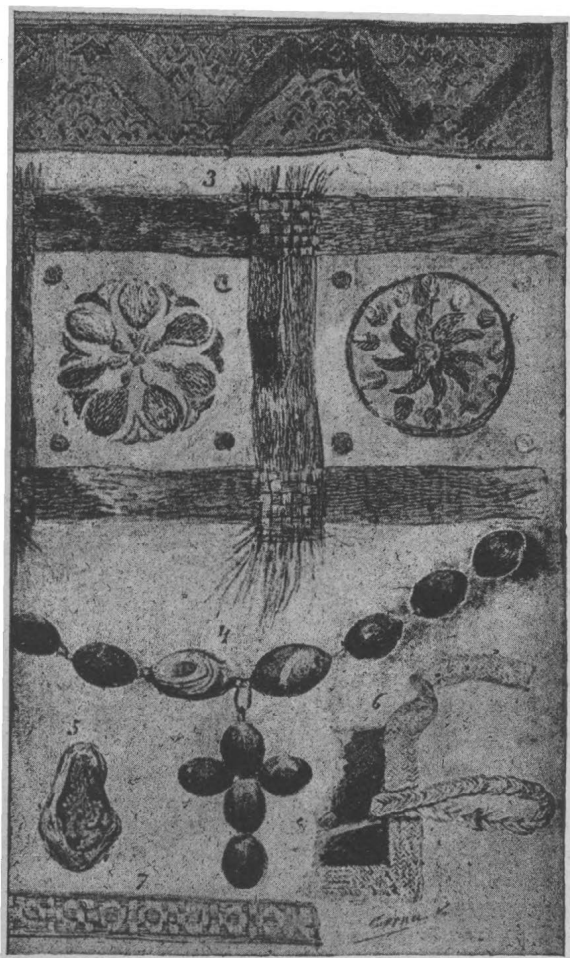
A kisebb koporsóban gyönyörű alkotású, sima, alabástrom fehérségű női koponyát találtak s néhány apróbb csontdarabot, de ruhafoszlányokat, ékszereket nem. A bennebb fekvő nagy cédrusfa koporsóban megtalálták a fejedelem hatalmas alkotású, sötétbarnás színű koponyáját, melynek kétségtelen azonosságát az bizonyította, hogy a bebalzsamozásnál kifűrészelt darabja selyemszövettel rá volt kötve. A fejedelem csontjai is érintetlenül megvoltak a koporsóban. A ruházatból előkerültek az arany, ezüst skofumos szemfedél, a fejedelmi biboröltözet darabjai, egy magyaros arany, ezüst kapcsolózsí-

nőr, olvasójának szantálfa gyöngyszemei, egy achát s egy karneol kővel s szantálfa keresztcskével; nyakban függő üveg kő-söntyű amoulette; piros selyem nadrág foszlányok, francia szabású két oldal-darabján 18 drb. oldal-csattal, selyem harisnya maradványok. A koporsó nem volt kifosztva, bár az 1839-iki fennebb említett megbolygatáskor fedelét szétroncsolták s a földtörmelék a koporsóban a hamvakkal összekeveredett. Rákóczi koporsója épen az emléktábla hosszúságában nyulik el, fejével nyugat s lábával az oltár felé és így m. e. kelet felé fordulva. A Zrínyi Ilona fekvése ugyanolyan.

Thalyék a kiszedett és a portörmeléktől megtisztított csontokat és hamvakat uj czédrusfa ládába rakták és így tették vissza a kiüresített koporsóba, a ládafiába pedig egy üveg-hengerben a sir felbontásról szerkesztett jegyzőkönyvet tettek. A jegyző-



EREKLYÉK RÁKÓCZI SIRJÁBÓL.
1. Aranykófiumból fonott csattok.



EREKLYÉK RÁKÓCZI SIRJÁBÓL.

- 2—3. Szemfedő-foszlányok arany- s ezüstsálakból selyemfátyolba szöve.
 4. Jeruzsálemi olvasó, drágakő- és lignum sanctum-szemekből. 5. Amoulette.
 6. Aranyzsinór gombkapcsoló. 7. Aranypaszománt-szegély.

könyv másik eredeti példányát a kolostor levéltárában helyezték el.)*

Kétségtelenül meg van tehát állapítva, hogy Rákóczi Ferencz a galatai templomban van eltemetve, hogy hamvai ott porladoznak s hogy koporsója a Zrinyi Ilonának falba illesztett emléktáblája alatt, közvetlenül a fal mellett fekszik, hol egy 2 méter hosszú fedőkőlap van, melynek belső szélé a falba van illesztve. Ez alatt van a fejedelem koporsója, édes anyjáié szorosán mellette, a kockakövek alatt.

Eredetileg a Zrinyi Ilonáié fektetett a fal mellett s felette egy szép fehérmárvány sirlap volt, czimerével s „*Donec resurgat*“ felirattal. Ez többé nincs ott s helyét egy hosszú lapos fedőkő foglalja el. Talán az 1839-iki templomjavítás alkalmával cserélték ki.

Feltűnhetik, hogy a később eltemetett Rákóczi koporsója van bennebb s a Zrinyi Ilonáié kiejebb. Ennek az lehet az oka, hogy a domboru kupola-boltozat s a templom-talapzat között a fal mellett több hely lévén, a nagyobb koporsót tették bennebb a tágasabb helyre s a kisebbet áthelyezték a szűkebb térbe, vagy még 1735-ben Rákóczi temetése alkalmával, vagy 1839-ben a munkálatok folyamán.

De feltűnőbb az a körülmény, hogy a Rákóczi czimeres és felíratos sirkőlapja jelenleg nem az ő koporsója felett fekszik, hanem valamivel odább

*) Lásd bővebben *Thaly Kálmán* II. Rákóczi Ferencz hamvai cz. m. (Századok 1892. évf. és külön.) Továbbá *Thaly Kálmán*: Konstantinápolyi újabb kutatások a Rákóczi-emigratio korából. (Századok 1890. évf.) U. ő: Rodostó és a bujdosók sirjai. (Századok 1889. évf.)

nyugat felé, keresztbe fektetve, úgy hogy az ő koporsójának fejrésze derékszöget képez az ő sírköve alsó részével.

Miért nincs a Rákóczi sírköve az ő koporsója felett? Erre feleletet nem találunk. Talán nem akarták édes anyja sírkövét eltávolítani, talán később történt valami áthelyezés?! Talán akkor történt a koporsók eredeti helyének megváltoztatása, midőn Rákóczi Ferencz fiát, *Józsefet* is ide temették, épen a Rákóczi Ferencz sírkőlapja alá.

Mert Thaly Kálmánék az 1889-iki sírfelbon-táskor megállapították, hogy a Rákóczi Ferencz sírkőlapja alatt nem az ő koporsója van, hanem más: középtermetű emberé. II. R. F. ölnyi magas s hatalmasan kifejlett testalkatú férfi volt, az ő koporsójának az ott lévőnél nagyobbnak kell lennie. A koporsóban ott talált koponya nem volt bebalzsamozott halottnak a feje, mert nem volt meglékelve az agyvelő kiszedése végett s az össze-száradt agyvelő kopogása a belső csontfalakon még észlelhető volt.

A szabályos közép nagyságú férfi-koponya, melyben a fogak épen megvoltak, javakorában elhunyt férfié lehetett. A koporsóban egyébként semmi ruhafoszlányt, ékszert, fegyverdarabot nem találtak, valószínűleg 1839-ben a templomjavító munkások kifosztották.

Thaly Kálmán véleménye az, hogy ez a R. F. címeres sírköve alatt nyugvó holttest nem lehet másé, mint a fejedelem idősebb fiáé: *Rákóczi József herczeg, erdélyi trónkövetelőé*, aki 1738. november 10-én a török táborozás közben *Csernavodán*, élete 38 évében elhalálozott. A ki is 1738. november 7-én kelt végrendeletében meg-

hagyta, hogy földi maradványait Konstantinápolyba szállítván, ott a jezsuiták (ma a lazaristák) templomába, boldogult édes atyja mellé temessék, mely czélra 3000 piasztert hagyományozott a galata jezsuita-atyáknak.)*

Mikes Kelemen ugyan azt írja Csérnavodáról 1728. június 1. „minthogy a porta arra szabadságot nem adott, hogy a szegény fejedelem testét Konstantinápolyba vigyék, azért tegnap estve egy *görög templomban* eltemetők“; de nem lehetetlen, hogy a porta engedélye később megadatott, avagy a francia jezsuiták titkon szállították át a holttestet.

Valószínű, hogy a fejedelmi Rákóczi-czímer alá csakis egy Rákóczinak hamvait helyezték — s nem idegenét.

Rákóczi József herczeg volna tehát az ötödik magyar, aki a galatai lazarista templomban nyugodnék.

A kápolna sírboltja kupolájának szegélye így körül van temetve magyar fejedelmi sarjak és egy magyar főúri nő koporsóival, kiknek síri álma felett gondosan őrökdi a lazarista atyák kegyelele.

Mert eltekintve attól, hogy Zrinyi Ilona, Rákóczi Ferencz és József, gróf Bercsényi bőkezű pártfogói voltak az egyháznak s nagy alapítványokat tettek**): a lazaristák féltékenyen büszkék arra,

*) Thaly K. II. R. F. hamvai. (Századok 1892. évf.)

**) Zrinyi Ilona műtárgyakat (kelyheket, casulákat) adományozott a templomnak, Rákóczi F. még Franciaországban laktakor 1716. gyászmisék tartását rendelte el édes anyja lelkiüdvéért megfelelő alapítványi összeggel s később apródoként 24,000 piasztert adományozott a templom, rendház és a keleti vándormissiók támogatására. (Ld. Thaly Kálmán: Konstantinápolyi újabb kutatások. (Századok 1890. évf.)

hogy templomuk jelentőségét magyar fejedelmi sarjak szentelt hamvai emelik s teszik egy multjára méltán büszke nemzet előtt a hazafias kegyelet búcsújáró helyévé.

Rákóczi hamvainak hazaszállítása eszméjének megvalósulását ez a feltékenység mindenesetre nehezíteni fogja. De ennél nagyobb feltékenységgel kell előbb megküzdeni, míg a természetes előkészítés folyamatán ezzel is meg kell majd mérkőzni. Addig azonban, míg a nemzet régi hő kívánságához, hogy legdicsebb szabadsághősünk szentelt hamvai haza hozassanak és nemzeti pantheonba tétessenek, az összes illetékes hazai és külföldi tényezők hozzájárulása kieszközölhető lesz: jó helyen pihen ott a mi méltó büszkeségünk, édes anyja mellett, fia közelében, a világ legszebb — s annak az országnak fővárosában, amely hazát adott neki akkor, midőn saját hazájának törvényhozása expatriálta.

* * *

A honfiúi kegyeletnek mély meghatottságával gyűltünk össze e szent helyen, nemzeti vértanúink sirjai felett, konstantinápolyi időzésünk alkalmával.

A vezető dragománok a templom küszöbénél elmaradtak, érezvén, hogy itt az ő sablonos tudásuk és magyarázatuk nem elegendő s hogy azt minden Konstantinápolyba zarándokló magyar jobban tudja, mint ők, hogy ki volt Rákóczi Ferencz . . .

Némán állottuk körül a sírköveket a Boldogságos Szűz oltára előtt: jobbra a Zrínyi Ilonáé, balra a Csáky Krisztináé, alant előttünk keresztben a Rákóczi Ferenczé, melyről a felette állni szokott ülőpad eltávolittatván, tisztán láthatók vol-

tak a mélyen bevéselt szavak s a szépen kidom-
borodó fejedelmi címér.*)

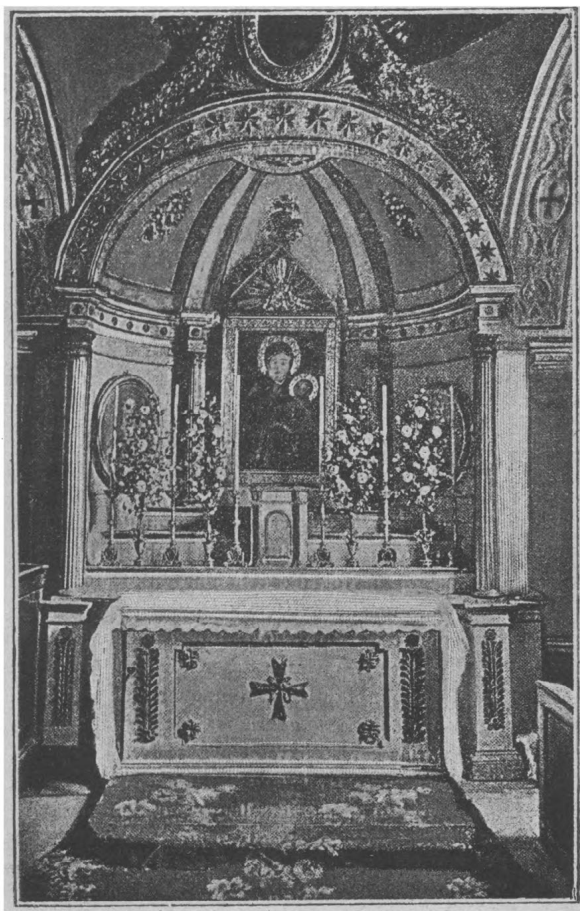
A kegyeletnek néma áhítatát egy-egy halk sóhaj szakította meg, majd az a közóhaj nyilvánult, hogy szóljon valaki és pedig magyar ember (nem az úgy is elődalgott német dragománok). Senki sem ragadván meg a szót az általános „halljuk!”-ra, engem szólítottak fel névleg, mint a hazai történelem tanárát, hogy ismertessem a sírokat és azok történetét.

Nem térhetvén ki a megtisztelő felszólítás elől, elmondottam, amit a sírok felől tudtam. Elmondottam, hogy kerültek Rákócziék a dicső szabadságharcz lezajlása után (Lengyelországban majd Franciaországban való bujdosás után) Törökországba, 1717 őszén. Másfél évig itt Drinápoly, Bujukdere, Jenikő, Békós*) volt tartózkodási helyük, míg végleg le nem telepítették 1720 tavaszán Rodostóba. Itt végre állandó lakáshoz jutott a

*) II. Rákóczi Ferencz fejedelem sírírata ez:

His requiescit *Franciscus*
II. Rákóczy, Dei gratia electus
Transsylvaniae princeps,
partium regni Hungariae
dominus et Sicularum comes,
aetatis suae XII. a matre
avulsus, mirae divinae providentiae
ordine per carceres, per exilia,
et per varia vitae discrimina aductus,
hic requiescenti matri
per mortem redditus: quietem
quam vivus ignoravit, in domino
reperit. Anno salutis MDCCXXXV.
octava Aprilis, aetatis suae LIX.

*) Mikes Kálmán „Törökországi levelei“-ben ilyen magyaros formában írja ezeket a helyeket, melyeket ma Bőjükdere, Jenikői, Beikos alakban írnak.



A Boldogságos Szűz oltára a galatai templomban.

török császár nagylelkűségéből a hontalan magyar bujdosók kis csapata.

Vázoltam, hogy miként éldegélt a Márvány-tenger partján a kis magyar köztársaság; mily bámulatos lelki nagyságot tanúsított a száműzésben főképp a fejedelem, aki udvarában olyan rendet tartott, hogy — Mikes szerint — „egy klastromban nincsen nagyobb rendtartás.“ Meg volt határozva pontosan a felkelés, misézés, reggeli, ismét mise, munka, ebéd, estvéli imádság, vacsora s közben a munka ideje. A fejedelem az ájtatosság mellett főleg „a sok írásban tölté az időt.“ Minden héten kétszer vadászott fogolyra és nyúlra. Rendes foglalkozása az írás, olvasás; főszórakozása esztergályos munkák készítése volt. „Ebédig — írja Mikes — az olvasásban és írásban tölti az időt; ebéd után pedig, aki látná, azt mondhatná, hogy valamely mesterember: vagy fűr vagy farag, vagy az esztergában dolgozik. *És az ő gyönyörű szakállá sokszor tele forgácscsal*, hogy maga is neveti magát. *És úgy issza, mintha munkája után kellene enni kenyerét.* Őtet minden csudálja, ő pedig neveti az olyat, aki azon panaszkodik, hogy elunja magát.“

A lelki nagyságnak lehetne-e magasztosabb példányképe, mint ez az egykor dús gazdag, hatalmas fejedelem, aki a számkivetésben ilyen sorssal is nyugodt és megelégedett tudott lenni.

Rákóczi dicső emlékezete könyet csalt szemeinkbe s hogy szívünk túlradó érzelmeit kifejezzük, rázendítettünk nemzeti himnuszunkra s a szent boltívek alól száz lelkes magyar ajakáról áhítattal szállt a világok örök fejedelme (Mikes szerint „a legnagyobb cselédes gazda“) trónja felé az imádság: *Isten áldd meg a magyart!*

Első látogatásunk Rákóczi sirjánál rögtönözve történvén, üres kézzel jártunk ott, kegyeletünk adóját látható jellel le nem róhattuk. Ezt pótolandó, elhatároztuk, hogy koszorút csináltatunk s a pérai legnagyobb virágkereskedésben két babérkoszorút s egy nagy kamélia csokrot rendeltünk, nemzeti színeinkben pompázó szalagokkal.

Az egyik koszorút Thököly sirjára voltunk elviendők, a másik Rákóczi sirjára készült, a virág-csokor Magyarország egykor legszebb virágszála: Zrinyi Ilona sirjára. Rákóczién aranybetűkkel hirdette a szabadságharcz nagy évfordulóját e felírat: *Dicső szabadsághősünknek — a 200-ados évfordulón.*

E koszorút és virágcsokrot éppen *nagypénteken* estefelé (tehát a fejedelem halála napján) vittük el a galatai templomba és tettük le kegyeletes szavak kíséretében nemzeti büszkeségünk márvány sirkövére.

Ez volt a százas társaság utolsó együttes látogatása Konstantinápolyban. Boldognak érezte magát mindenki, hogy Rákóczi emlékével búcsúzhattott Konstantinápolyból. Szebben befejezni nem lehetett volna a feledhetetlen emlékü utazást.

Másnap reggel visszatérő útjára kelt a társaság zöme. Tapasztalatokban gazdagon és hazafias érzésben megerősödve tértek vissza az édes hazába.

A társaság egy kis töredéke a kis-ázsiai régi török fővárosba, Brüsszába tett élvezetes kirándulást, az ázsiai Olympus hegye alá. En előbbre tettem *Thököly Imre* és *Zrinyi Ilona* egykori lakóhelyének s a „*kurucz király*“ sirjának felkeresését a kis ázsiai Izmidben, ahova éppen husvét napján zárandokoltam el.

Kegyeletesebben nem ünnepelhettem volna itt keleten a Megváltó feltámadását.



VII.

Kirándulás Izmid felé. — Guyon Richárd gróf sirja. — Kadi-kőj. — Az anatóliai vasút és az izmidi öböl vidéke. — A Herczegszigetek. — Hamibál sirja. — Izmid és vidéke. — Thököly Imre halála, eltemetése és sirja.

Husvét hajnalán, április 12-én a felkelő napot már az Aranyszarv partján üdvözöltük feleségemmel, hogy el ne késsünk a korán reggel Kis-Ázsia felé induló hajóról. A mi óránk szerint 6 óra volt, a törököknél (hol az időszámítás naplementekor kezdődik s kétszer 12 órát számitanak a következő nap lenyugtáig) már 12-re járt az idő.

Az indulás Ázsia felé akadályokkal kezdődött.

Az „új-hidon“, a honnan a helyi hajók indulnak, nagy kutyaháború volt: vagy száz kutya marakodott nagy ugatással az Azab-kapunál. A vámszedők ostorokkal igyekeztek őket szétverni, a mi nehezen és nagy-sokára sikerült.

A kocsiforgalom előtt el volt zárva lánczczal a hajóhid, mert éjjel középen szétnyitják, hogy a hajók az Aranyszarv belsejébe járhassanak.

A hajóállomásnál a Thököly sirjára vitt koszorút alig akarták felvenni, mert „csicsek“



Török hamál.

(virág) szállítása valamely okból tilos. A feladással megbízott „hamál”-nak fel kellett bontania a dobozt, s megmutatni, hogy nem „csicsek”, hanem babérkoszorú van benne. Talán nem is ez, hanem a „baksis” segített, a mi a legjobb orvoszer keleten minden baj ellen.

A hajón átkelés remek panorámában mutatta be a hármás várost a reggeli nap ragyogásában.

A „szeráj-csúcs” mellett siklott el hajónk s keresztülszelte a Boszporus torkolatát a Márványtenger felé.

A Boszporus délkeleti csúcsa felé igyekeztünk, honnan *Haidar-pasa* állomástól az *Anatoliai Vasut* vonala kiindul — Bagdád felé.

Szkutari és remek temetője oldalvást maradt el. A Szelim-kaszárnya s az új katona-orvosi iskola palotája márvány falai csak úgy ragyogtak a tenger sima tükrében.

Közvetlen az öböl felett, a hol kikötendők voltunk, a tenger parton zöldel egy szép ciprus liget: az *angolok temetője*. Egy gránit obeliszk fehérlik ki a zöld lombok közül: azoké az angol vitézeké, kik az 1854-iki krími háborúban el estek és itt temették el. A nagy nemzet fiaihoz méltó emlékoszlopot királynéjuk emeltett nekik.

Minket azonban egy szerény, de szívünkhöz közelebb álló sír érdekel e szép temetőben: *Guyon Richárd sirja*.

Ott rejtőzködik az angolok hatalmas obeliszkje előtt, közvetlen a tengerpart felett, két ciprusfa lombjai alatt. A branyiczközi hős, az élet tengerén annyit hanyodva vetődve, végre e csendes kikötőben talált nyugalmat. Sirkövét elfedi s állandóan friss babérkoszorúval övezi a rábo-

muló néhány babérbokor. Vastag fehér márvány kőlap fedi a sirt eme felirással:

Itt nyugszik

Guyon Richárd gróf

török főtábornok

Frankhon ivadéka

Angolhon születettje

Magyarhon vitézze

Meghalt október 11-én 1856

Élete 44. évében.

A francia-angol eredetű magyar szabadsághős magyar maradt mint „török főtábornok“ is s magyar feliratú sírkő alatt nyugszik a halálban is.

Haidár-pasán kiszállva a hajóból, volt időnk még gyönyörködni az öböl déli csúcsán ragyogó *Kadiköj* város piros és sárga színben ragyogó, olasz módon épült házaiban. Az ó-korban híres *Chalcedon* ez, 30.000 görög és örmény lakosával s a konstantinápolyi európaiak nyári villáival. Az ó-kori görög és római történelemben hírneves szerepet játszott; az egyháztörténelemben nevezetes az itt tartott ökuméni zsinatról Kr. u. 451-ben. A szt. Euphemia templom, melyben a zsinatot tartották az Apollo-templom romjain épült. A törökök lerombolták s márványoszlopait a Szulejmán-mecsetbe építették belé.

A vonat megindulása után szebbnél-szebb, tündéri látképek tárultak fel előttünk. A vasút vonala a nikomédiai (izmidi) öböl partján vezet a hegyek lábainál. Kitünően művelt földek, szőlőültetvények, emelőgépekkel mivelt zöldekes és gyümölcsös kertek, cziprus-ligetek, olajfa-erdők, sűrű helységek s mindenfelé villák, nyaraló-telepek között haladtunk. Ezt a meglepő ázsiai kul-

turát többnyire európaiak teremtették, első sorban a *németek*, kik a vasutat építették. Egy német úti-társunk, ki 20 éve lakik itt s az udvarban van előkelő állása, büszkén emlegette, hogy itt ők az urak.

Egymás után maradnak el a virágzó helyiségek és városkák melletti állomások. *Erenköj* mellett látszik a szultán európai módon épült selyemgyára; *Maltepe* nevében hordja viharos öblének jelentését, a honnan csendes időben a Herczegszigetekre szoktak hajókézni. *Kartal* zamatos boráról híres.

A *Herczegszigetek* (Kizyl adalar t. i. vereszigetek) a konstantinápolyi úri társadalomnak kedvelt nyaraló helye, köti le figyelmünket. Öt-hat sziget sorakozik sűrűn egymás mellé a parttól 8—10 kilométernyire. Legnagyobb köztük a *Prinkipo* (a tulajdonképeni herczegsziget), egy tündérparadicsom, kitűnő tengeri fürdőekkel, remek vegetációval, kamélia-ligetekkel. Két nagy kolostor ragyog messze távolba a szigetet alkotó hegy tetejéről: egyik a *szent-György-kolostor*, a magasabb hegy csúcsán és a *Krisztus-kolostor* az alacsonyabb hegyen. A völgyben a harmadik: a *szent-Miklós-kolostor*.

Névét a sziget onnan nyerte, mert a görögkeleti császárság korában ide, ezekbe a kolostorokba zárták az uralkodóház száműzött tagjait, főképen a kegyvesztett császárnékat. Itt raboskodott *Iréne* császárné, kit Nagy Károly el akart venni feleségül. Itt is temettetett el az általa épített, most már romokban heverő kolostorban. Az ide száműzött *Zoé* császárnét innen vitte vissza a felkelő nép ismét a trónra. A Komnének anyját leányaival ide száműzte Dukász János 1071-ben.

Kis-Ázsia partvidékének ez a része lépten-nyomon nevezes történeti eseményekre emlékeztet. Nagy világtörténelmi alakok emléke és árnyai lebegnek itt körülöttünk. Nem egy világhódító végezte életét itt, a száműzöttek e kies tanyáin.

Belizár, Jusztinián császár híres hadvezére, Maltepén élte le száműzetése után hátralévő éveit (m. h. 565 Kr. u.). Itt van *Gebze* közelében *Hannibál sirja*, ki száműzetésében itt lakott s a rómaiak fogságát kikerülendő, itt (a régi Libysa várában) mérgezte meg magát. (183 Kr. e.) Két nagy cziprusfa között a halmon mutogatják a világhódító sirját.*)

Ez az izmídi utnak legszebb vidéke. Egy teknőalakú kies völgy, felette magas hegy és sziklacsúcs. A völgy felett hatalmas kőpillérek álló, szédítő magas hosszú vashid. Oldalt, épen akkor virágzó barack- és cseresznyefákkal beültetett szőlők. A völgy alján, a tengerparton egy sziklatetőn vadregényes vár romjai (Eski hiszar = régi vár); alant az összeszűkülő *Izmídi öböl*, azon-
tul a kiemelkedő hegyek, háttérben a Brüssza

*) Thaly Kálmán ezt írja erről a helyről: „A gebzei váromok (Deseneviz), tündéri fekvésén és történelmi nagy emléken menet is, jövet is, leirhatatlan érzelmekkel merengtem. Ezt a romot úgy nevezik ma is, hogy: *Hannibál sirja*. Történelmileg igazolt tény, hogy midőn a kárthágói világhódítót háládatlan hazája, Rómával békét kötven, száműzte: a nagy hadvezér Róma boszuja elől Prusiás bithyniai királyhoz menekült s ez *Gebze* várát, itt a tengerparton, adá neki lakásul. Azonban Róma keze idáig is elért; nemsokára itáliai hadihajók, ostromló legiók vevék körül a várat és Hannibál, hosszú ostromot kitartott védelem után — nehogy élve essék ellensége kezébe s Rómában diadalszekér előtt, megalázva hunczolja — megmérgezte magát. Eltemették a várban, melynek boltjai később ráomlottak sirjára.” (Rodosto és a bujdosók sirjai. Századok 1889. évf. 625. l.)

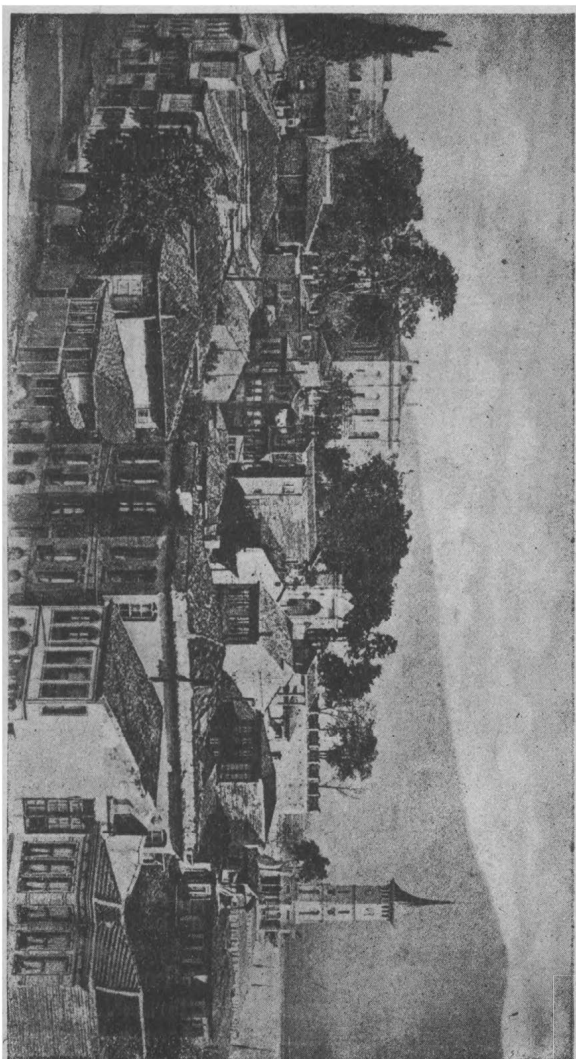
melletti magas *Olympus* égbemeredő csúcsával. Kelet felé tekintve, az öböl végén túl látszik a *Szent-Illyés hegye*, mely alatt a mi számüzöttünk, — a kurucz király vergődött, mint a szárnya-szegett sas.

A vidék oly szép és megragadó, hogy tán még a száműzetés keservét is el tudja egy-egy pillanatra feledtetni. El tudná, ha az a szív nem volna a szívből érzelm, mely mindent feledhet, de a hazát nem pótolhatja semmi sem.

Thököly sem tudott feledni és belenyugodni sorsába. Száműzetése közeli helyéről, Nikomédiából el-eljárogatott ide Hannibal sirja felett merengeni, mert a latin példabeszéd szerint: solamen miseris socios habuisse malorum. Balsorsuk sokban hasonlított: mindkettőjük a hatalom magas polczáról került ide messze idegenbe.

Gebze feleutján van *Izmid*-nek, mely a róla nevezett tengeröböl végső csúcsa északi partján kies hegyoldalon emelkedik. Az ó-korban nagy szerepet játszó város volt. Nikomédész, Bithynia királya alapította (264 Kr. e.) s egyik legvirágzóbb városa volt. III. Nikomédész alatt az egész Bithynia római tartomány lett. Traján alatt az ifjabb Plinius volt helytartója. Diokletian császár ide tette át székhelyét s itt üldözte leginkább a keresztényeket s égette a martyrokat. Palotája helyén most a szultán kioszkja áll. Jelenleg m. e. 25,000 török és örmény lakosa van.

Ide internálta a porta a karlóczai béke (1699) után *Thököly* Imrét, minthogy a békében az osztrákok kikötötték, hogy a határszél közeléből el kell távolítani. A török szultán Izmid városában rendelt neki lakóhelyet és udvartartást. Ő azonban jobban szerette itt is a szabadságot s két órányira



Izmid város a Kis-Ázsiában.

a tengertől, az Illyés próféta hegye (Gök-dag) lábánál elterülő gazdag síkságon, a „*Virágok mezején*“ építettett magának egy csifliket (villát) s nyaratszaka rendesen ott tartózkodott — a száműzetést vele megosztó hitvesével, a dicsőemlékü *Zrinyi Ilonával*.

Igazi kis paradicsom volt ez az ő csendes otthonuk „az ő szép virággal beborult mezejével, a közel való havasokról lejövvő gyönyörűséges, pisztrángos patakjaival, szép, bő hives plátiai forrásával, sok szép gyümölcsös, árnyékos és minden életre való alkalmatosságával s annak a pusztá várnak, mely egy hegyen az csiflik felett van, omladékaival . . . Ez az Virág-csiflik az méltóságos Zrinyi Ilona fejedelemasszonynak bujdosásában, kivált a jó vizéért, igen kedves lakóhelye volt“ — írja a fejedelem titkára Komáromy János naplójában.

Itt éldegélt a világ zajától elvonulva a száműzött „kurucz király“ és „Munkács hős asszonya.“ Itt szövögette reménye szálait mindkettő az édes hazába visszatérésről.

Zrinyi Ilona nem érte meg a nagy hajnalhasadást — hős fia szabadságharczát. Néhány hónappal annak kitörése előtt, 1703. február 18-án „visszaadá hős lelkét az Urnak“ az ő kedves virágos mezején.

Thököly még látta újra felvirradni a daliás kuruczorszakot s bizton remélte ismét feltűnni az ő szerencsecsillagát és visszanyerni rövid ideig tartott (1690.) erdélyi fejedelemségét. Sűrűn írja a leveleket „kedves fia-urának“ a „méltóságos fejedelemnek“ Rákóczinak: utolsó levelében 1705. augusztus 25-én is arra kérvén, hogy „ne szűnjék meg az én kiszabadításomnak mennél hamarabb való s hathatósabb munkálkodásától . . .“,

hogy „Törökországból szabadulhassak és Erdélyországban — melynek fejedelemsége mind már a választás szerint (1704. július 6.), mind elbetegesedett s öregedett életemnek hamar várható végével nem mást, hanem kegyelmedet illeti — stabilizál-tassam; maradékom nem lévén, kegyelmedet édes fiamnak tartom s kegyelmednek fogok élni és halni“.*)

Rákóczi megtette érte, amit tehetetett: A „méltóságos fejedelem, nagy jó uram s apám“ leveleit szokott fiui engedelmisséggel s örömmel vette, birtokait visszarendelte, de mielőtt közbenjárásával őt magát is kiszabadíthatta volna — Thököly az örök hazába költözött.

„Sok nyomorúsági s boldogtalansági után az csudálatos dolgú s szabados uraságú nagy Isten szegény urunkat 13-ik Sept. (1705.) csendesén, éjjeli 3 órakor, Ázsiában az Virágok-mezején levő maga majorabéli házacskájából az árnyékvilágból kiszólitotta“ — írja titkára, Komáromy János Rákóczinak.**)

Temetéséről így tudósítja a fejedelmet:

„Testét a föld színén harmadnapig tartván, koporsóban tettük és azután két hét múlva, u. m. 27. Sept. Nicomédiában étczaka vivén (mert, hogy nappal az városon általvihessük meg nem engedték) ott az örmények temető-kertjekben szép, kies, magányos helyen, nagy, sűrű, zöldellő, árnyékos fák alatt, hol t. i. magát életében gyakran mulatni szokta volt, egy hideg forrás mellett, tisztességesen eltemettük, rakott sirban tétetvén és sirja feliben fejr-márványkőből epitaphiumot készítettvén czimere alatt.“

Komáromy naplójában még bővebben leírja a sirt és a temetést:

„Ott Nicomédiában, a császár udvarán túl, közel a ten-gerhez vagy az örményeknek egy kővel bekerített nagy új (t. i. 1705-ben) temetőjük — kiben szegény (Thököly) gyak-

*) *Thaly* K. Thököly Imre leveles könyve. M. Tört. Eml. XXIV. k. 632. l.

**) U. ott 637. l.

ran járt magát mulatni egy nagy sűrű fa alá — *egy hideg forrás mellé*, hol közel senki sincsen temetve. Én azon helyet az örményektől hatvan talléron megvettem s az sűrű nagy fa alatt, a hol életében sokat feküdt, nekie sirt ásatván s kővel a koporsó körül megrakatkván s vastag cserefa-deszkákkal béborítván, eltemettettem. Felül nagy öreg fehér márványkő monumentumot tettem, mellyen aranyosan a czimerét fölmet-szettem, ilyen írással, mind megaranyozva tisztességesen:

(Czimerkép.)

Hic requiescit ab heroibus laboribus
celsissimus dominus **Emericus Thököly**
de Késmárk.

Hungariae et Transylvaniae princeps,
vir a rebus pro asserenda patriae
libertate fortiter gestis
tota Europa celebris.
Post varios fortunae casus
tandem extorris
inter ipsam nascentis
Hungariae libertatis spem
exilii simul et vitae finem fecit
in Asia
ad Nicomedonsem Bithyniae sinum
in suo Florum Campo.
Obiit anno salutis 1705.
aetatis 47. die 13. Septembris.

Az monumentum fölibe szép, cserepes épületet csináltattam. Már ezt minden útonjárók, — valakik jönnek mennek egész Ázsiába, a Szentföldre vagy Kanaán-földre, Egyiptomba, Syriába, Babyloniába, Arábiába, a Sinai-hegyre, egyszóval akárhová, Persiába és egyéb helyekre, minthogy más úton nem is mehetnek, mind láthatják.

Az ázsiai karavánoknak és a szentföldi zarándokoknak ez az élénk forgalmú utja akkor a tengerparthoz közel vezetett a régi temető mellett. Ámde most ott a vasút vezet keresztül. Az országutat ennek az építéskor felvitték a hegyoldal magaslatára. Az új útirány éppen keresztben szelvén a régi örmény temetőt, ezt az örményektől kisajátították s adtak helyébe mást, a várostól ugyancsak nyugatra, a régőtől nem messzebb, feljebb a hegy-

oldal aljában. Ebbe aztán nevezetesebb halottaikat, köztük *Thököly Imre* hamvait is átszállították.

Látszik ebből is, hogy az örmények kegyeletben tartották a magyar fejedelem sírját, amely örökáron lévén megváltva, az egyháztanács becsületbeli kötelességének tartotta a hamvakat és a siremléket fölszedetni és az új temetőbe átszállíttatni.

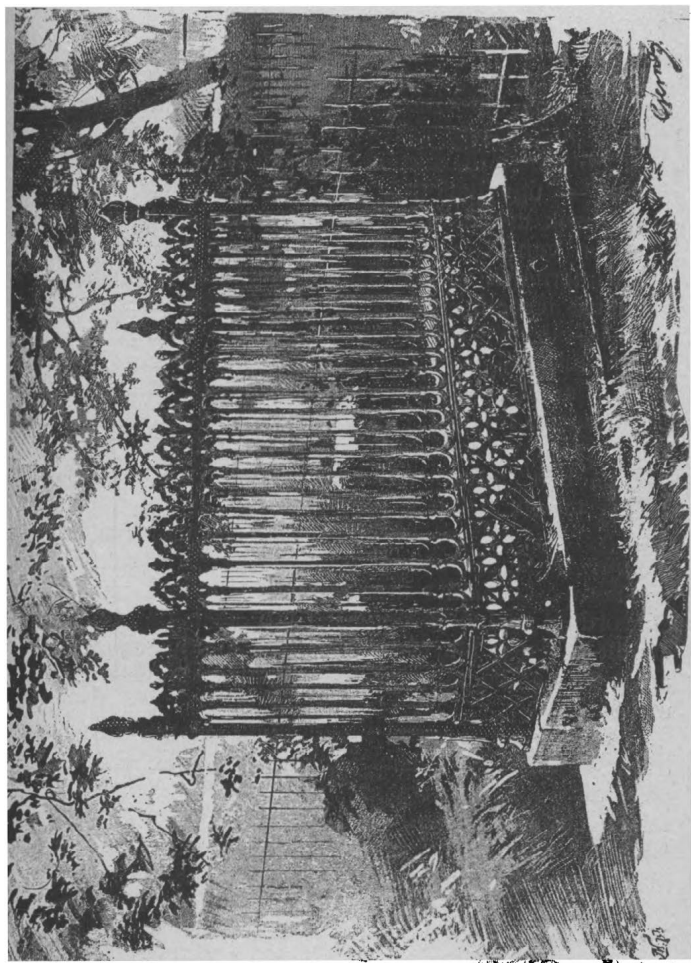
Egy öreg sirásó, mint még szemtanú szerint: a régi keményfa-koporsó még annyira ép volt, hogy azt felbontatlanul (bár egy másik külső koporsóba téve) szállíthatták át.

Itt az új örmény temetőben kerestük fel egy Izmidben 15 év óta lakó erdélyi magyar honfitársunk (Pap Keresztély) kalauzolása mellett Thököly sírját, mely a kőfallal kerített nagy temetőkert délkeleti részében, egy nagy platánfa kivágott törzse s egy hatalmas tölgyfa közelében egymagában, megkülönböztetett helyen fekszik.

Közelében az angoloknak van külön bekerített sirkertjük. Ott, a Thökölyéhez legközelebbi sírban, a felirat szerint, egy 1849-ben született s 1878-ban elhunyt angol tengerész tiszt nyugszik, mellette a másik ugyancsak 1878-ban hunyt el 19 éves korában s még három más sír domborúl ott a vasrácsos külön angol sirkertben. Ugy hallottuk, hogy egy angol hajón szétrobbant ágyú ölte meg őket. Thököly sírja az ő sirkertjük északkeleti szöglete táján van, de a kerítésen kívül.

A hírneves „kurucz király” magányos sírján bizony meglátszik, hogy nem a nemzeti kegyelet, csak egy ide szakadt, lelkes, de szegény honfitárs könyörüllete ápolja.

A sír még elég ép állapotban áll. Felette van a Komáromy által 1705-ben csináltatott fehér márvány sírfedő tábla, de az idők mohától már meg-



Thökölj ímre sírja.

barnulva. A címér domború képéből még homályosan kivehetők a Thököly-címér főbb alakjai: a 4 oroszlán s a szívpaizsban a kétfejű sas. A felírat betűit az idő viszontagsága annyira elkoptatta, hogy csak egy-egy szava olvasható ki. A márvány tábla kőkeretét díszes öntött vasrács veszi körül, melyet — úgy hallottuk — hogy az 1848/49-iki emigránsok csináltattak. Mert ne feledjük, hogy itt közelben van *Kiutahia* is, ahol Kossuth Lajos és társai internálva voltak. Szép formájú, sűrű magas, gothikus ívezetű, alól áttört virágdiszű rácsozat, mely itt-ott már romladozó állapotban van. A sarkokon álló vastagabb oszlopokból a kapcsolódó részek mintha erőszakkal el volnának választva. Úgy látszik, mintha a régi temetőből átszállításkor választották volna szét négy külön táblára, hogy könnyebben legyen áthozható. Most vastag vasdrótok tartják össze a sarkakon.

Kegyeletes szívvel jártuk körül az előttünk nagybecsű sirt, a címér felőli végén a vasrácsra erősítettük kiránduló társaságunk hatalmas babérokoszorúját, melynek nemzetiszínű szalagja végig-simult a hideg márványkő lapján, mintha az édes anya simogatná messzeföldön feltalált kedves gyermekét.

Fájdalmas érzéssel gondoltunk vissza a szegény bujdosó fejedelem szánandó sorsára, akinek még utolsó óhajtása sem teljesülhetett, hogy holttestét Erdélyben vagy Magyarországon valamely kerített városban vagy luth. templomban temessék el. Pedig aki mindenét a hazáért áldozta, csak megérdemelne a haza földéből egy sirnyi nyugvóhelyet.

Bene sperando et male habendo transit vita!
(Jót remélve, rosszat nyerve múlik el az élet)

mondogatta szegény „kurucz király“. Bizony rajta beteljesült.

Visszetérő útunkban magyar honfitársunk magyar koronás husvéti tojással vendégelt meg: ő ezzel ünnepelte a Megváltó feltámadását — a messze hazára gondolva.

A vonatról még egy búcsúpillantást vetettünk Thököly sírja felé s néma borongással néztük a tengerparton máig is fennálló cziprusfákat, melyek árnyában életében mulatgatott és halálában is nyugodott, míg innen is száműzetett a bujdosó „*madsar kiráj*“.





VIII.

A nagy bazár és árúi. — Búcsú körút: a Valide-dsámi, magasporta, Atmeidan-(hippodrom)-tér, a szeraszkierat, az aegyptomi bazár, Sulejmán-mecset felé.

A konstantinápolyi utazóknak utolsó látogatása rendszeren a *bazár* szokott lenni, hogy maguknak s otthon lévő szeretteiknek emtéktárgyakat vegyenek.

Bő alkalom kínálkozik erre, mert a konstantinápolyi *nagy-bazárban* két világrész ipartermékének minden fajtája megtalálható. Bokharai, arany fonállal átszőtt, selyemmel kivarrott terítők, indiai kashmirok, persa szőnyegek, brusszai könnyű selyemkendők és szövetek, török arany-ezüst skófiomos himzések s mindenek felett a szőnyegek mindenféle neme és faja csalogatja a vásárlót. Ezeken kívül a keleti kézműiparnak szebbnél szebb alkotásai kötik le figyelmünket a világ e legnagyobb árucarnokában.

A modern török életnek — mondhatjuk — legmozgalmasabb helye a *bazár*, mely fedett árkádok alatt az utczák tömkelegét, egész városrészt foglal magában.

Annyi ácsorgó, semmittevő népség nincs a nápolyi tengerparton sem, mint e bazárok útvesztői-

ben. Sokan abból élnek, hogy vezetőkül és tolmácsul szolgálnak az idegeneknek. Bár a nagyobb boltokban francziául (sőt németül is) lehet boldogulni, de azért kívánatos legalább a pénznemeket s a főbb számokat törökül is tudni. Általános pénznemül különben a franc szolgál.

A görög és örmény kínálva kínálja árúját, a török egykedvűen ül boltjában s várja, de nem csalogatja a vevőt. Ha azonban jó vásárlóra akad, el nem mulasztja egy findsia feketekávéval és cigarettával megvendégszolgálni.

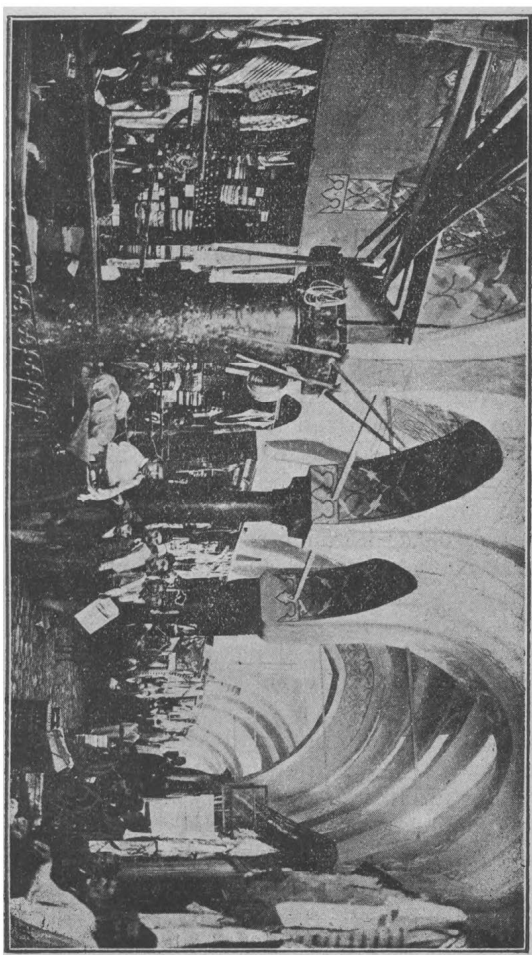
Óvatosnak kell lenni főképp a szőnyegvásárlásnál, mert annyi silány, selejtes árú sehol sincs szőnyegben, mint Konstantinápolyban. A régi finom szőnyegnek nagyon megkérlik az árát. — „Ez muzeumba való darab“, mondja az élelmes kereskedő s „ön műértő, hogy épen ezt kívánja“ s árát százakra, sőt ezrekre szabja.

A bazár körüli utcákban nagy szőnyeg rak-tárak vannak, sőt némelyikben szőnyegszövő székek vannak felállítva s fiatal leánykák ott a szemünk előtt szövök, fonják, bogozzák a remek selyem-szőnyeget, amikből néhány száz francért szép példányokat lehet venni.

De emléktárgyul legkedvesebbek és legolcsóbbak a pókháló finomságú selyem hosszú kendők, melyekből 3—5 francért szép példányokat lehet venni, török írással, beszövítt szegélydíszítéssel. Nagyon kedvesek a kis kézitáskák (ridikülaök) is arany hímzésű arabeszkekkel.

Különben mindenkinek saját ízlése adja a legjobb tanácsot: a bazár bőven szolgál mindenből.

A kereskedők hamar kitalálják és kitanúlják, hogy kinek mi az ízlése; engem néhány bazárlátogatás után némelyek már csak per „muszió!



A nagy-bazár oszlopos csarnoka.

anticca!“ hívogattak, tudván, hogy a régiségek iránt érdeklődöm.

A mily könnyen boldogul az ember a bazárban, ha venni akar: ép oly nehézségekkel jár, ha komoly tanulmányokat akar az ember tenni s pl. ha könyvtárakba, levéltárakba kíván bejutni.



Thököly Imre.

Napokig kocsikáztunk a m. a nagykövetség egy-egy a „magas portán“ akkreditált dragománjával (a hogy az alconsulokat s követségi tisztviselőket is nevezik) s koptattuk a miniszteriumok, muzeumok és basák irodáinak szőnyegeit, ittuk a hűsítőket, feketéket, szíttuk a cigarettákat, míg annyit megtudhattunk, hogy hol őrzik a régi szul-

tánok, magyar királyok és erdélyi fejedelmek leveleit. De hogy azokhoz hozzá is jussunk, ahoz a magas portának külön, a diplomácia útján megszerezhető engedélye kell.

Annyi bizonyos, hogy aki Konstantinápolyt, annak mesés műkincseit alaposan meg akarja ismerni, annak többször, sokszor kell ott tartózkodnia.

Nekünk is közelgetvén a visszafelé indulás ideje, búcsúzóul még egyszer átmentünk az újhídon s gyönyörködtünk a tarka-barka népforgatag etnografiai gyűjteményében.

Búcsúpillantást vetettünk a Valide-dsámi kiscipkézett minaréira, megbámúltuk a lépcsőzetes előcsarnok márványmedenczés csorgó-kutjainál mosakodó igazhívő muzulmánokat. (Képe a 71. l.)

Körül kocsikáztunk még egyszer Sztambul legérdekesebb keleti városrészében, a szeráj-csúcs felé, hol a szeráj bejárata előtt a híres „*magas porta*“ áll. Ez egy nagy sárga épület, melyben a nagyvezérség, külügy- és belügyminisztérium székel s népiesen *pasa kapusi*-nak nevezik. Mennyi történelmi emlék fűződik e komor helyhez, hol most is a török diplomácia székel. Mennyit jártak ide a szegény magyar és ergélyi követek s milyen rettegett név volt ez valaha nálunk.

Tovább folytatva körútunkat: az Aja-Sofia mellett elhaladva, az *Athmeidan*-(a régi hippodrom)-téren még egy futó pillantást vetettünk a régi Bizancz három ódon emlékére. Egyik az *obelisz*k, mely Heliopolis diszéül állítatott fel (1600 Kr. e.) Aegyptomban s Nagy Theodozios császár hozta Konstantinápolyba. Másik a *kigyóoszlop* (5 méter magas bronzszobor), melyet a görögök a delphii templomban a plateai győzelem emlékére állítottak fel, 3 kigyó alakból (most fejök hiányzik). Nagy

Konstantin császár hozta új fővárosába. A harmadik a magyar vezérek kora történetéből jól ismert „bi-borban született” Konstantin császárnak kőkoczka *obeliszkje*, melyről az aranyos bronzlapokat a latin keresztesvitézek leszedték. Ezen a téren áll most a német császár kútja is. Mögötte a hat minarés Ahmed-mecset.

Búcsú-körútunk a Bajezid-mecset mellett el, a *hadügyminiszterium* (*szerasszkierat*) előtti térre vezetett tovább, hol a *régi szeráj* állott valaha s most a katonák gyakorló tere van. A hadügyminiszteriumhoz egy remek mór-stylú kapu képezi a bejárat. A nagy udvar jobb sarkán emelkedik egy karcsú magas torony (*szerasszkierat kule*), mely tűzoltók őrtornyául szolgál. 180 lépcső vezet fel kilátó csarnokába, ahonnan Sztambul remek panorámája elragadó szép képet mutat; még szebb, mint a galatai toronyból.

A nagy *Szulejmán mecsetjével* végeztük körútunkat s onnan siettünk vissza az *egyptomi bazár* mellett (hol kelet mindenféle fűszerét árúlják) az új-híd felé, hogy csomagoljunk s útra készüljünk.

Bizony nehéz megválni ettől a ragyogó tündér képtől, mely a töröknek méltó büszkesége s a prédára leső európai nagyhatalmaknak egymástól féltett Érisz-almája.

Az elválást megkönnyíti a magyar példabeszéd, hogy *mindenütt jó, de legjobb otthon*.

Mégis csak azzal búcsúztunk:

— Isten veled Konstantinápoly — a viszontlátásra!

